

अंदाज समिती

२०१५-२०१६

(तेरावी महाराष्ट्र विधानसभा)

दुसरा अहवाल

सत्यमेव जयते

(अहवाल)

(सन २०१७-१८ पासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरणास अनुसरून विविध अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या रचनेत करावयाचा बदल तसेच सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाद्वारे अर्थसंकल्पीत करण्यासाठी मान्यता मिळणेबाबत वित्त व नियोजन विभागाने पाठविलेल्या प्रस्तावासंदर्भातील अहवाल)

(सदर अहवाल विधानसभेस/विधानपरिषदेस दिनांक १६ मार्च, २०१७ रोजी सादर करण्यात आला.)

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय
विधान भवन, मुंबई.
मार्च, २०१७

अंदाज समिती
(२०१५-२०१६)

(तेरावी महाराष्ट्र विधानसभा)

दुसरा अहवाल

(सन २०१७-१८ पासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरणास अनुसरून विविध अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या रचनेत करावयाचा बदल तसेच सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाद्वारे अर्थसंकल्पीत करण्यासाठी मान्यता मिळणेबाबत वित्त व नियोजन विभागाने पाठविलेल्या प्रस्तावासंदर्भातील अहवाल)

३
अंदाज समिती
(२०१५-२०१६)

समिती प्रमुख

*१) श्री.अर्जुन खोतकर, वि.स.स.

कार्यकारी समिती प्रमुख

**२) श्री.उदय सामंत, वि.स.स.

सदस्य

- ३) श्री.चैनसुख संचेती, वि.स.स.
***४) श्री.मदन येरावार, वि.स.स.
५) डॉ.अनिल बोंडे, वि.स.स.
६) अॅड.आशिष शेलार, वि.स.स.
७) डॉ.मिलिंद माने, वि.स.स.
८) श्री.चरण वाघमारे, वि.स.स.
९) श्री.बाळासाहेब मुरकुटे, वि.स.स.
१०) श्री.चंद्रदीप नरके, वि.स.स.
११) श्री.सदा सरवणकर, वि.स.स.
१२) डॉ.शशिकांत खेडेकर, वि.स.स.
१३) प्रा.विरेंद्र जगताप, वि.स.स.
१४) श्री.अमित देशमुख, वि.स.स.
१५) श्री.अस्लम शेख, वि.स.स.
१६) श्री.शामराव ऊर्फ बाळासाहेब पाटील, वि.स.स.
१७) श्री.रमेश कदम, वि.स.स.
१८) श्री.संजय कदम, वि.स.स.
१९) श्री.धैर्यशील पाटील, वि.स.स.
२०) श्री.जिवा गावीत, वि.स.स.
२१) श्री.बच्चू कडू, वि.स.स.
२२) श्री.गणपत गायकवाड, वि.स.स.
२३) श्री.रवि राणा, वि.स.स.
२४) प्रा.अनिल सोले, वि.प.स.
२५) डॉ.निलम गोऱ्हे, वि.प.स.
****२६) श्री.अनिल भोसले, वि.प.स.
२७) श्री.अमरसिंह पंडित, वि.प.स.
२८) श्री.शरद रणपिसे, वि.प.स.
*****२९) श्री.राजेंद्र मुळक, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

- १) डॉ.अनंत कळसे, प्रधान सचिव,
२) श्री.अशोक मोहिते, सह सचिव (१)
३) श्री.शिवदर्शन साठ्ये, उप सचिव
४) श्री.श्रीकांत शेते, अवर सचिव
५) श्री.विजय कोमटवार, कक्ष अधिकारी

-
- * श्री.अर्जुन खोतकर, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख यांचा दिनांक ९ जुलै, २०१६ रोजी महाराष्ट्र राज्याच्या मंत्रिमंडळात राज्यमंत्री म्हणून समावेश झाल्यामुळे जागा रिक्त
- ** श्री.उदय सामंत, वि.स.स. यांची मा.अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा यांनी दिनांक १५ ऑक्टोबर, २०१६ रोजीपासून कार्यकारी समिती प्रमुख म्हणून नियुक्ती केली.
- *** श्री.मदन येरावार, वि.स.स. यांचा दिनांक ९ जुलै, २०१६ रोजी महाराष्ट्र राज्याच्या मंत्रिमंडळात राज्यमंत्री म्हणून समावेश झाल्यामुळे जागा रिक्त
- **** श्री.अनिल भोसले, वि.प.स. यांची विधानपरिषद सदस्यत्वाची मुदत दिनांक ५ डिसेंबर, २०१६ रोजी समाप्त झाल्यामुळे जागा रिक्त
- ***** श्री.राजेंद्र मुळक, वि.स.स. यांची विधानपरिषद सदस्यत्वाची मुदत दिनांक १ जानेवारी, २०१६ रोजी समाप्त झाल्यामुळे जागा रिक्त

अ नु क्र म णि का

अ.क्र. (१)	विषय (२)	पृष्ठ क्रमांक (३)
१)	प्रस्तावना	
२)	अहवाल	
३)	समितीचे अभिप्राय व शिफारशी	
४)	परिशिष्टे	
५)	बैठकीचे संक्षिप्त कार्यवृत्त	

प्रस्तावना

मी अंदाज समितीचा समिती प्रमुख, समितीच्या वतीने अहवाल सादर करण्याचा अधिकार दिल्यावरून सन २०१७-१८ पासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरणास अनुसरून विविध अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या रचनेत करावयाचा बदल तसेच सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाद्वारे अर्थसंकल्पीत करण्यासाठी प्रकाशनास मान्यता मिळणेबाबत वित्त व नियोजन विभागाने पाठविलेल्या प्रस्तावासंदर्भातील अहवाल सभागृहास सादर करित आहे.

महाराष्ट्र विधानसभा नियम २०८ (१) अन्वये अर्थसंकल्प ज्या नमुन्यात विधानमंडळास सादर करावयाचा असतो तो नमुना सुचविण्यासाठी अंदाज समितीची स्थापना करण्यात येईल अशी नियमात तरतूद आहे. तसेच महाराष्ट्र विधानसभा नियम २०९ (क) अनुसार समितीकडे विचारार्थ आलेल्या वित्तीय प्रश्नावर सरकारला सल्ला देणे ही एक महत्त्वपूर्ण जबाबदारी अंदाज समितीकडे सोपविण्यात आलेली आहे. यापूर्वीही शासनाने अशा प्रकारच्या वित्तीय बाबी समितीकडे विचारार्थ पाठविल्या होत्या. यावरील अहवाल समितीने त्या त्या वेळी सभागृहास सादर केलेले आहेत.

सन २०१७-१८ पासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरणास अनुसरून विविध अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या रचनेत करावयाचा बदल तसेच सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाद्वारे अर्थसंकल्पीत करण्यासाठी मान्यता मिळणेबाबत अंदाज समितीची मान्यता आवश्यक असल्याने वित्त व नियोजन विभागाने समितीकडे प्रस्ताव मान्यतेसाठी पाठविला.

उपरोक्त सुधारित कार्यपद्धतीचा वित्त विभाग व नियोजन विभागांनी अंदाज समितीकडे पाठविलेल्या प्रस्तावावर समितीने विचार करून अर्थसंकल्पीय प्रकाशनात होणाऱ्या बदलासंदर्भात अप्पर मुख्य सचिव, वित्त विभाग, अप्पर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग, सचिव, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग आणि सचिव, आदिवासी विकास विभाग यांची साक्ष घेतली. सदर प्रस्तावास समितीने शिफारस करून मान्यता दर्शविली.

समितीसमोर प्रत्यक्ष उपस्थित राहून साक्ष दिल्याबद्दल श्री.दिनेशकुमार जैन, अप्पर मुख्य सचिव, वित्त विभाग, श्री.सुनिल पोरवार, अप्पर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग, श्री.व्ही.गिरिराज, प्रधान सचिव, वित्त विभाग, श्री.सुरेंद्रकुमार बागडे, सचिव सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग आणि श्रीमती मनिषा वर्मा, सचिव, आदिवासी विकास विभाग यांची समिती अत्यंत आभारी आहे.

समितीच्या बैठकीच्या वेळी आपला अमूल्य वेळ देऊन समिती सदस्यांनी ज्या आस्थेने व तत्परतेने हे काम पूर्ण करण्यास सहकार्य दिले त्याबद्दल मी त्यांचे मनःपूर्वक आभार मानतो.

समितीने दिनांक ८ मार्च, २०१७ रोजी झालेल्या बैठकीत समितीने प्रारूप अहवालावर चर्चा केली व अहवाल संमत केला.

विधान भवन

मुंबई,
दिनांक ८ मार्च, २०१७

उदय सामंत

कार्यकारी समिती प्रमुख
अंदाज समिती

अहवाल

अंदाज समिती ही महाराष्ट्र विधानमंडळाची एक अत्यंत महत्त्वाची वित्तीय समिती आहे. अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि पूरक अनुदानासाठीच्या मागण्यांची छाननी करण्यासाठी आणि असे अंदाज व मागण्या ज्या धोरणावर आधारित असतील त्या धोरणाशी सुसंगत असे काटकसरीचे उपाय सुचविण्यासाठी आणि अर्थसंकल्प ज्या नमुन्यात विधानमंडळास सादर करावयाचा तो नमुना सुचविण्यासाठी अंदाज समितीची स्थापना करण्यात आलेली आहे.

महाराष्ट्र विधानसभा नियम २०८ (१) अन्वये अर्थसंकल्प ज्या नमुन्यात विधानमंडळास सादर करावयाचा असतो तो नमुना सुचविण्यासाठी अंदाज समितीची स्थापना करण्यात येईल अशी नियमात तरतूद आहे. Estimate Committee is authorized committee to suggest form of the budget. तसेच महाराष्ट्र विधानसभा नियम २०९ (१) (क) अन्वये अंदाज समितीकडे विचारार्थ पाठविण्यात येतील अशा वित्तीय प्रश्नांवर सरकारला सल्ला देणे अशीही तरतूद केलेली आहे. कौल आणि शकधर यांच्या PRACTICE AND PROCEDURE OF PARLIAMENT या पुस्तिकेच्या सहाव्या आवृत्तीमधील पृष्ठ क्र.८७० वरील अंदाज समितीच्या कार्यपध्दतीमध्ये Whenever Government want to make any change in the format or the information to be given in the Budget papers on Demands for Grants, the matter is referred to the Committee for their recommendations असे नमूद करण्यात आले आहे. उपरोक्त नियमातील तरतूदीच्या अनुषंगाने वित्त विभागाने दिनांक २७ जानेवारी २०१७ रोजीच्या पत्रान्वये प्रशासकीय सुधारणा आयोग व डॉ. रंगराजन यांच्या अध्यक्षतेखालील उच्चस्तरीय तज्ञ समितीने केलेल्या शिफारशीनुसार तसेच १२ व्या वित्त आयोगाने योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याबाबत केलेल्या शिफारशीच्या अनुषंगाने मंत्रीमंडळाच्या बैठकीत केंद्र शासनाप्रमाणे राज्यातही योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याबाबत निर्णय घेऊन त्याबाबतचे आदेश शासनाने दिनांक २७ जानेवारी २०१७ रोजी निर्गमित केले आहेत. सदर निर्णयाच्या अनुषंगाने आर्थिक वर्ष २०१७-१८ पासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरणास अनुसरून विविध अर्थसंकल्प प्रकाशनाच्या रचनेत करावयाचा बदलासंदर्भात वित्त विभागाने खालीलप्रमाणे प्रस्ताव समितीकडे सादर केला :-

- १) प्रशासकीय सुधारणा आयोग व डॉ.रंगराजन यांच्या अध्यक्षतेखालील उच्च स्तरीय तज्ञ समिती तसेच १२ व्या वित्त आयोगाने योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याची शिफारस केली आहे. या शिफारशी तसेच योजना आयोगाचे 'निती आयोगात' केलेले रुपांतर, परिणामी

२०१६-१७ या आर्थिक वर्षाच्या समाप्ती बरोबरच १२ वी पंचवर्षिक योजना संपुष्टात येणे या सर्व बाबी विचारात घेऊन केंद्र शासनाने सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षापासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याचा निर्णय घेतला आहे. केंद्र शासनाने घेतलेला निर्णय विचारात घेऊन केंद्र शासनाप्रमाणे राज्यातही योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्यासंदर्भात मंत्रीमंडळाच्या दिनांक १८ जानेवारी, २०१७ रोजीच्या बैठकीत निर्णय घेतला असून त्याबाबतचे आदेश दिनांक २७ जानेवारी, २०१७ अन्वये निर्गमित केले आहेत. (परिशिष्ट-एक)

- २) या शासन निर्णयानुसार सन २०१७-१८ च्या अर्थसंकल्पीय प्रकाशनामध्ये योजनांतर्गत व योजनेतर असे विभाजन दर्शविले जाणार नसून अर्थसंकल्पीय खर्चाचे यापुढे "अनिवार्य खर्च" व "कार्यक्रमांवरील खर्च" तसेच "महसूली" व "इतर (भांडवली व ऋण) खर्च" याप्रमाणे वर्गीकरण दर्शविले जाणार आहे. त्यामुळे अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या बदलास, सुधारीत अर्थसंकल्पीय प्रकाशने मान्यतेस्तव अंदाज समितीस सादर करून समितीची मान्यता प्राप्त करणे आवश्यक आहे.

योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाच्या एकत्रिकरणानंतर अर्थसंकल्पीय प्रकाशनात होणार बदल.

१. महाराष्ट्र राज्याचे मध्यम मुदतीचे राजकोषीय धोरण, राजकोषीय धोरणाच्या व्यूहरचनेचे विवरणपत्र आणि प्रकटीकरणे - काही बदल नाही.
२. संक्षिप्त अर्थसंकल्प (पिक बुक) या पुस्तकात होणारे बदल.

दृष्टीक्षेपात अर्थसंकल्प

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	महसूली खर्च	
	योजनांतर्गत खर्च योजनेतर खर्च	एकत्रित महसूली खर्च दर्शवावा लागेल.
२.	भांडवली खर्च	
	योजनांतर्गत खर्च योजनेतर खर्च	एकत्रित भांडवली खर्च दर्शवावा लागेल.
३.	एकूण खर्च	
	योजनांतर्गत खर्च योजनेतर खर्च	एकत्रित एकूण खर्च दर्शवावा लागेल.

तक्ता - २

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	महसूली खर्च	
	योजनांतर्गत खर्च योजनेतर खर्च	एकत्रित महसूली खर्च दर्शवावा लागेल.
२.	विकास खर्च	
	योजनांतर्गत खर्च योजनेतर खर्च	एकत्रित विकास खर्च दर्शवावा लागेल.

३.	विकासेतर खर्च	
	योजनांतर्गत खर्च योजनेतर खर्च	एकत्रित विकसितेतर खर्च दर्शवावा लागेल.
४.	भांडवली खर्च	
	योजनांतर्गत खर्च योजनेतर खर्च	एकत्रित भांडवली खर्च दर्शवावा लागेल.

३. महसूल व जमा (भाग-१).

काही बदल नाही.

४. महसूल व जमा (भाग-२) - प्रधानशीर्षवार व विभागवार सारांश व लोकलेखा

अ.क्र	सध्या	बदल
१.	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-१७ योजनेतर योजनांसाठी व एकत्र असे दर्शविले जातात.	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१७-१८ एकत्रित रित्या दर्शविले जातील.
२.	२०१७-१८ चा अर्थसंकल्पीय अंदाज निश्चित करतांना प्रत्यक्ष रकमा २०१५-१६ अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-१७ सुधारीत अंदाज २०१६-१७ दर्शविणे आवश्यक आहे.	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१७-१८ अंदाज निश्चित करतांना प्रत्यक्ष रकमा २०१५-१६ अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-१७ सुधारीत अंदाज २०१६-१७ सुधारीत अंदाज २०१६-१७ योजनेतर योजनांतर्गत एकूण याप्रमाणेच तूर्तास राहतील. वर्षानंतर ही विभागणी आपोआप संपुष्टात येईल.

५. विभाग निहाय White book (एकूण प्रकाशने ३२).

अ.क्र	सध्या	बदल
१.	योजनेतर योजनांतर्गत एकत्र अशी विभागणी असते.	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१७-१८ एकाच रकान्यामध्ये आकडेवारी दर्शवावी लागेल.
२.	२०१७-१८ या अर्थसंकल्पीय अंदाज निश्चित करतांना प्रत्यक्ष रकमा २०१५-१६ अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-१७ सुधारीत अंदाज २०१६-१७ दर्शविणे आवश्यक आहे.	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१७-१८ अंदाज निश्चित करतांना प्रत्यक्ष रकमा २०१५-१६ अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-१७ सुधारित अंदाज २०१६-१७ योजनेतर योजनांतर्गत एकूण याप्रमाणेच तूर्तास राहतील. ३ वर्षानंतर ही विभागणी आपोआप संपुष्टात येईल.

६. अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग-३ परिशिष्ट (अ)

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	जि.प.व पंचायत समिती यांना अनुदाने देय आहेत. अशा बदली केलेल्या कर्मचारी वर्ग, योजना व बांधकामे यावरील खर्च. २०१७-२०१८ चा अर्थसंकल्पीय अंदाज निश्चित करतांना प्रत्यक्ष रकमा २०१५-२०१६ अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-२०१७ सुधारित अंदाज २०१६-२०१७ दर्शविणे आवश्यक आहे.	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१७-१८ अंदाज निश्चित करतांना प्रत्यक्ष रकमा २०१५-१६ अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-१७ सुधारित अंदाज २०१६-१७ योजनेतर योजनांतर्गत एकूण याप्रमाणेच तूर्तास राहातील. ३ वर्षांनंतर ही विभागणी आपोआप संपुष्टात येईल.

७. अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग-३ परिशिष्ट (अ) ची पुरवणी पंचायत संस्थांना निधी.

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	योजनेतर व योजनांतर्गत तसेच केंद्र पुरस्कृत राज्य अर्थसंकल्पीय अंदाजाबाहेरील अनुदानाचा तपशील दर्शविला जातो.	एकत्रितरित्या दर्शवावा लागेल.

८. अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग-३ परिशिष्ट (ब) रस्ते व बांधकाम - बदल नाही.

९. अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग-३ परिशिष्ट (ब) बांधकामे व इमारती - बदल नाही.

१०. अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग-३ परिशिष्ट (क) जलसंपदा विभागाच्या अर्थसंकल्पामध्ये समाविष्ट असलेल्या बांधकामाच्या तरतूदीचा तपशील - बदल नाही.

११. अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग-३ परिशिष्ट (ड) आदिवासी विकास विभागाच्या अर्थसंकल्पामध्ये समाविष्ट असलेल्या बांधकामाच्या तरतूदीचा तपशील - बदल नाही.

१२. अर्थसंकल्पीय अंदाज भाग-३ परिशिष्ट (इ) नगर विकास विभाग -पुरवणी

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	नगर विकास विभागाच्या अंतर्गत नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना गौणशीर्ष १९१, १९२, १९३ अंतर्गत करावयाच्या योजनेतर व योजनांतर्गत तसेच केंद्र पुरस्कृत राज्य अर्थसंकल्प अनुदाना बाहेर तपशील.	एकत्रितरित्या दर्शवावा लागेल.

१३. वित्त विषयक विवरणपत्र (ग्रीन बुक) या पुस्तकात होणारे बदल.

अ.क्र.	अ.क्र.	अ.क्र.
१.	वार्षिक योजनेच्या नियतव्ययाचे क्षेत्रनिहाय विभागणी दर्शवावी लागते.	कार्यक्रम (scheme) ची क्षेत्रनिहाय विभागणी दर्शविण्याबाबत निर्णय आवश्यक.
२.	नियतव्ययाचे विकास मंडळ निहाय वाटप दर्शविले जाते.	कार्यक्रम (scheme) चे विकासमंडळ निहाय वाटप दर्शविण्याबाबत निर्णय आवश्यक.

१४. विनियोजनाची अनुसूची.

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	दत्तमत, भारीत व एकूण अशी तरतूद दर्शविली जाते.	बदल नाही.

१५. अर्थसंकल्प विषयक निवेदन खंड-१, खंड-२ व खंड-३ (एकूण ३ प्रकाशने)

खंड-१ :- बदल नाही.

अर्थसंकल्प विषयक निवेदन खंड-२ नवीन बाबी

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	योजनांतर्गत व योजनेतर नवीन बाबी दर्शविल्या जातात.	बंधनकारक व कार्यक्रम (Scheme) असे दर्शविण्याबाबत निर्णय घ्यावा लागेल.

अर्थसंकल्प विषयक निवेदन खंड-३ :- बदल नाही.

१६. विभाग निहाय व विकासमंडळ निहाय योजनेतर विकास खर्च

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	विकासमंडळ निहाय योजनेतर विकास खर्चाचा तपशील दर्शविला जातो.	सध्या योजनेतर मध्ये विकासाबाबतच्या योजना चालू असल्याने हा खर्च मंडळनिहाय दर्शविण्यात येत होता. मात्र सुधारीत विभागणीमध्ये आस्थापना व कार्यक्रम (Scheme) अशी विभागणी होत असल्याने Scheme मध्येच सर्व विकासात्मक खर्चाचा तपशील उपलब्ध होईल. बंधनकारक खर्चामध्ये काही

	अपवादात्मक बाबी वगळता सर्व खर्च हा वेतन, निवृत्तीवेतन व्याज. इ. कामासाठीच राहणार आहे. त्यामुळे त्याबाबतची माहिती या पुस्तकामध्ये देण्यात येईल.

१७. जिल्हा निहाय प्रकाशने (एकूण प्रकाशने ३६)

अ.क्र.	सध्या	बदल
१.	२०१७-१८ चा अर्थसंकल्पीय अंदाज निश्चित करतांना प्रत्यक्ष रकमा २०१५-१६ अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-१७ सुधारीत अंदाज २०१६-१७ दर्शविणे आवश्यक आहे.	अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१७-१८ अंदाज निश्चित करतांना प्रत्यक्ष रकमा २०१५-१६ अर्थसंकल्पीय अंदाज २०१६-१७ सुधारीत अंदाज २०१६-१७ योजनेतर योजनांतर्गत एकूण याप्रमाणेच तुरतास राहतील. ३ वर्षांनंतर ही विभागणी आपोआप संपुष्टात येईल.

तसेच नियोजन विभागाने दिनांक १३ फेब्रुवारी, २०१७ रोजीच्या पत्रान्वये आर्थिक वर्ष २०१७-२०१८ पासून अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या रचनेत होणाऱ्या बदलाच्या अनुषंगाने खालीलप्रमाणे प्रस्ताव सादर केला.

आर्थिक वर्ष सन २०१७-२०१८ पासून योजनांतर्गत व योजनेतर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याचा निर्णय दिनांक १८ जानेवारी, २०१७ रोजी झालेल्या मंत्रिमंडळाच्या बैठकीत घेण्यात आला असून त्या अनुषंगाने वित्त विभागाकडून दिनांक २७ जानेवारी, २०१७ रोजी शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आला आहे. सदर शासन निर्णयानुसार आता अर्थसंकल्पिय खर्चाचे यापुढे "अनिवार्य खर्च" व "कार्यक्रमांवरील खर्च" असे वर्गीकरण करण्यात येणार आहे. "कार्यक्रमांवरील खर्च" याबाबतची कार्यवाही पूर्वीच्या वार्षिक योजनेप्रमाणे करावयाची असून ही कार्यवाही प्रधान सचिव (व्यय) यांच्या अधिपत्याखाली नियोजन विभागातील कार्यक्रम प्रभागाकडून करण्यात येत आहे. नियोजन विभागाकडून यापूर्वी (१) वार्षिक योजना-भाग-१, (२) वार्षिक योजना-संक्षिप्त विवरणपत्रे भाग-२, (३) वार्षिक योजना (विभागवार)-भाग-३, (४) वार्षिक योजना-जिल्हा योजना-भाग-४ व (५) वार्षिक योजना-विकासमंडळ निहाय-भाग-५ अशी एकूण ५ प्रकाशने प्रकाशित करण्यात येत होती.

आता नवीन बदलानुसार (१) वार्षिक योजना-भाग-१, (२) वार्षिक योजना-संक्षिप्त विवरणपत्रे भाग-२ व (३) वार्षिक योजना (विभागवार)-भाग-३ या अर्थसंकल्पिय प्रकाशनातील बदलास अंदाज समितीची मान्यता घेण्याची कार्यवाही वित्त विभागाकडून करण्यात येत आहे. नविन बदलानुसार सदर प्रकाशनांमध्ये ज्या सुधारणा करावयाच्या आहेत त्या सुधारणा नमूद करून त्याबाबत प्रत सोबत जोडली आहे. (परिशिष्ट-दोन)

उर्वरित वार्षिक योजना-जिल्हा योजना-भाग-४ व वार्षिक योजना-विकासमंडळ निहाय-भाग-५ ही दोन प्रकाशने योग्य त्या फेरबदलांसह पूर्वीप्रमाणे नियोजन विभागामार्फत विधानमंडळास सादर करण्यात येतील.

उपरोक्त नमूद प्रकाशनांपैकी वार्षिक योजना-भाग १ या प्रकाशनामध्ये योजनांतर्गत योजनांची माहिती (Text स्वरूपात) दिली जाते. योजनांतर्गत व योजनेत्तर खर्चाच्या एकत्रिकरणानंतर ही माहिती देण्यात यथोचित नसल्याने हे प्रकाशन विधानमंडळास सादर करणे योग्य होणार नाही. याबाबीस दिनांक १८ जानेवारी, २०१७ रोजी झालेल्या मंत्रिमंडळ बैठकीत मंजूरी देण्यात आली आहे. तरी वार्षिक योजना-भाग १ हे प्रकाशन सन २०१७-२०१८ पासून प्रकाशित न करण्यास अंदाज समितीने कृपया मान्यता द्यावी असा प्रस्ताव नियोजन विभागाकडून प्राप्त झाला.

तसेच वित्त विभागाने दिनांक १३ फेब्रुवारी, २०१७ रोजीच्या पत्रान्वये सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाद्वारे अर्थसंकल्पीत करण्यासाठीच्या प्रकाशनात मान्यता मिळणेबाबतचा खालील प्रस्ताव सादर केला.

सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील अनुक्रमे अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रमाच्या जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी जिल्हा निहाय स्वतंत्रपणे दर्शविण्यासाठी तसेच जिल्ह्यांतर्गत पुनर्विनियोजन करणे सुलभ होऊन त्याचा मागोवा घेणे व कालापव्यय न होता निधीचा पर्याप्त व वेळेवर वापर होण्यासाठी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय प्रकाशने तयार करण्याचा निर्णय दि.६.०२.२०१७ रोजी झालेल्या बैठकीत घेण्यात आलेला असून त्यास शासनाची मान्यता घेण्यात आलेली आहे. त्यानुसार सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील अनुक्रमे अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रमाच्या जिल्हा वार्षिक योजनेच्या निधी सन २०१७-१८ पासून जिल्हा निहाय व योजना निहाय स्वतंत्र प्रकाशनाद्वारे दर्शविण्यात येणार आहे. सदर अर्थसंकल्पीय प्रकाशनांचे नमुने सोबत जोडले आहेत. (परिशिष्ट-तीन)

उपरोक्त प्रस्तावाच्या अनुषंगाने अंदाज समितीने दिनांक १४ फेब्रुवारी २०१७ रोजी वित्त व नियोजन विभागाच्या विभागीय सचिवांची साक्ष आयोजित केली. सदरहू साक्षीच्या वेळी प्राप्त झालेली माहिती

खालीलप्रमाणे आहे.

वित्त विभागाच्या सचिवांनी सदरहू प्रस्तावाबाबतची पार्श्वभूमी विदित करतांना सांगितले की, वेगवेगळे सुधारणा प्रशासकीय आयोग Administrative Reforms Commission आणि डॉ रंगराजन यांच्या अध्यक्षतेखाली केंद्र शासनाने एक समिती नेमली होती. त्या समितीने केलेल्या शिफारशीनुसार प्लॅन आणि नॉन प्लॅनमध्ये जे विभाजन आहे ते दूर करून आपण बजेटच्या प्रक्रियेमध्ये सुधारणा केली पाहिजे. त्या धर्तीवर केंद्र शासनाने सन २०१७-१८ या वर्षापासून त्यांच्या अर्थसंकल्पात योजनांतर्गत आणि योजनेतर खर्चासंबंधीचे एकत्रिकरण करण्याचा निर्णय त्यांनी घेतलेला आहे. त्याच अनुषंगाने राज्य शासनाने देखील असा निर्णय घेतलेला आहे आता या अर्थसंकल्पाच्या फॉर्मॅटमध्ये जो बदल होणार आहे त्यास मान्यता मिळण्यासाठी वित्त विभागामार्फत अंदाज समितीला विनंती करण्यात आली. एक दोन महत्वाचे जे विषय आहेत त्यामध्ये अर्थसंकल्पाच्या प्रक्रियेतून विभागांवर जी जबाबदारी सोपविण्यात येणार आहे त्यामध्ये निश्चित पणे सुधारणा होईल.

वित्त विभागाच्या सचिवांनी दुसऱ्या विषयाबाबत समितीस सांगितले की, आदिवासी विकास विभाग आणि सामाजिक न्याय विभाग यांच्या जिल्हास्तरीय ज्या योजना आहेत त्यामध्ये पुनर्विनियोजन (रिअप्रोप्रिएशन) करण्यामध्ये ज्या अडचणी येतात त्या दूर करणे आवश्यक आहे. आजच्या स्थितीत पुनर्विनियोजनासाठी (रिअप्रोप्रिएशनसाठी) प्रस्ताव मंत्रालय स्तरावर पाठविले जातात आणि त्या ठिकाणी थोडी अडचण निर्माण होते. ती दूर करण्यासाठी देखील बजेटच्या प्रकाशनांमध्ये काही बदल सुचविण्यात आले आहेत. त्याबाबत समितीची मान्यता आवश्यक आहे.

केंद्र शासनाने या वर्षापासून बजेटमध्ये योजनांतर्गत खर्च आणि योजनेतर खर्च यांचे एकत्रिकरण करण्याचा निर्णय घेतला आहे. त्या संदर्भात त्यांनी १ फेब्रुवारी २०१७ रोजी सादर केलेल्या केंद्र शासनाच्या अर्थसंकल्पामध्ये त्याची अंमलबजावणी केलेली आहे. यासंबंधी त्यांनी देशातील सर्व राज्यांना सप्टेंबर २०१६ मध्ये सविस्तर अशा मार्गदर्शक सूचना देखील प्रसारीत केलेल्या आहेत. दुसरे महत्वाचे असे की, आता योजना आयोगाचे रूपांतर निती आयोगामध्ये झालेले आहे. त्यानुसार निती आयोगाचे काम सुरू आहे. येत्या ३१ मार्च २०१७ नंतर आता पंचवार्षिक योजनेप्रमाणे प्लॅन राहणार नाही. सध्याची १२ वी पंचवार्षिक योजना येत्या ३१ मार्च २०१७ ला समाप्त होणार आहे.

या संदर्भात तीन विविध समित्यांनी योजनांतर्गत आणि योजनेतर खर्चासंबंधी एकत्रिकरण करण्यात यावे अशा शिफारशी दिलेल्या असून त्या समित्या म्हणजे डॉ. रंगराजन समिती, दुसरे म्हणजे प्रशासकीय सुधारणा समिती आणि तिसरे म्हणजे १२ व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशी. सध्याच्या व्यवस्थेनुसार अर्थसंकल्पामधून योजनांतर्गत आणि योजनेतर खर्च अशा दोन प्रकारे केला जातो. योजनांतर्गत शीर्षामध्ये कोणत्याही नवीन योजना घेतल्या तर त्यामध्ये त्या

योजनेचा खर्च दाखविण्यात येतो व पुढील ५ वर्षे ज्या योजना आहेत त्यांचा संपूर्ण खर्च या शीर्षामध्ये दाखविला जातो. या बाबी वगळून वेतन, कार्यालयीन खर्च, निवृत्ती वेतन, कर्जावरील व्याज, अर्थसहाय्य, परिरक्षण खर्च आणि भरीव खर्च ही सर्व शीर्षे आम्ही योजनेतर खर्चामध्ये दाखविली जातात. त्यानंतर हा योजनांतर्गत खर्च आणि योजनेतर खर्च यांना अर्थसंकल्पाच्या पुस्तकामध्ये महसूली खर्च, भांडवली खर्च आणि कर्जे व दायित्त्वे अशा शीर्षाखाली विभागाचा खर्च दाखविण्यात येतात.

सर्वसाधारणपणे एकूण अर्थसंकल्पापैकी ७५ टक्के निधी योजनेतर शीर्षामधून खर्च होत असतो तर २५ टक्के निधी योजनांतर्गत शीर्षाखाली खर्च होत असतो. मागील तीन वर्षात किती निधी खर्च झाला आहे याचा आकडेवारीसह तपशील पुस्तिकेमध्ये दाखवितो. तुलनेने योजनेतर खर्चामध्ये पुरेसे लक्ष दिले जात नाही. कारण हा खर्च नियमित समजला जातो. पण योजनांतर्गत किती खर्च झाला यासंबंधी दरवर्षी योजनेचा निधी वाढविण्यात यावा यासाठी दबाव येत असतो. काही राज्ये योजनांतर्गत खर्च वाढविण्याकरिता त्यांचे अंतर्गत जे उपक्रम किंवा महामंडळे आहेत त्यांचा देखील खर्च दाखवितात. गेल्या ६५ वर्षांपासून आम्ही मोठ्या प्रमाणात तयार केलेल्या मालमत्तेवर आम्ही पुरेसे लक्ष दिले नाही. कारण ते सर्व योजनेतर या शीर्षाखाली येतात.

मागील तीन वर्षातील अंदाजाचा तपशील पाहिला तर सन २०१४-१५, २०१५-१६ आणि २०१६-१७ या वर्षांमध्ये सरासरी योजनांतर्गत खर्च २५ टक्के इतका आहे. ७५ टक्के इतका खर्च योजनेतर आहे हे या सादरीकरणवरून दिसून येते.

भारतीय संविधानानुसार कलम २०२ अन्वये अर्थसंकल्प सादर करताना फक्त महसूली खर्च व इतर खर्च असे वर्गीकरण करून दाखविणे बंधनकारक आहे. त्यामध्ये योजनेतर किंवा योजनांतर्गत अशा प्रकारचा उल्लेख नाही. फक्त महसूली व इतर भांडवली ऋण खर्च दाखविणे बंधनकारक आहे. योजनेतर आणि योजनांतर्गत ऐवजी आता अनुक्रमे अनिवार्य खर्च असे त्यात रूपांतर होत असून त्यामध्ये वेतन, कार्यालयीन खर्च, निवृत्ती वेतन, कर्जावरील परतफेड आणि भरीव खर्च इत्यादींचा समावेश आहे आणि यामध्ये काही अनिवार्य खर्च आहेत तसेच जिल्हा परिषदेला जो निधी देतो किंवा नगरपालिकांना वैधानिक म्हणून जो निधी वितरीत करतो तसेच नैसर्गिक आपत्ती व इतर अनिवार्य खर्च या सर्व बाबी अनिवार्य खर्चामध्ये समाविष्ट होतो.

योजनांतर्गत खर्चामध्ये ज्या योजना असतात त्यांना आता योजनेऐवजी कार्यक्रम या नावाने सन २०१७-१८ च्या अर्थसंकल्पापासून संबोधण्यात येणार आहे. यासाठी पूर्वी योजनांसाठी खाते क्रमांक म्हणून सीआरसी कोड असायचे ते आता आवश्यक राहणार नाहीत. त्याचप्रमाणे आता अनिवार्य खर्चामध्ये काही बदल करण्यात येणार आहे. या

सादरीकरणामध्ये (परिशिष्ट-चार) जी आकडेवारी दिसते त्यावरून बजेटचा संपूर्ण आत्मा दिसून येत आहे. या ठिकाणी आस्थापना विषयक आणि जुन्या योजनांचा खर्च दिलेला आहे. या ठिकाणी जे अ व ब यामध्ये दाखविण्यात आले आहे तो योजनेतर म्हणजे अनिवार्य खर्च यामध्ये आहे तर क हा कार्यक्रम म्हणजे स्कीम वरील खर्च आहे. या ठिकाणी उदाहरण म्हणून कृषी विभागामध्ये बदल केला तर काय परिणाम होईल हे सन २०१६-१७ च्या खर्चाच्या आधारावर एक प्रयोग करून पाहिला आहे. योजनेतर्गत ११५०, योजनेतर ४१०९ याप्रमाणे बदल केल्याप्रमाणे कार्यक्रम खर्चामध्ये ३००५ तर अनिवार्य खर्च यामध्ये २५४५ असा खर्च होईल. असा बदल केल्यानंतर आपल्याला माहिती आहे की, अनुसूचित जाती किंवा स्पेशल कॅम्पोनन्ट प्लॅन किंवा शेड्यूल्ड कास्ट प्लॅन असतील तर त्यांना आम्ही त्यांच्या लोकसंख्येनुसार ११.८० टक्के योजनेतर या शीर्षामधून वेगळा निधी ठेवतो. त्याचप्रमाणे आदिवासी उपयोजनेकरिता त्यांच्या लोकसंख्येनुसार ९.४० टक्के म्हणजे दोन्ही मिळून २१.२० टक्के इतका निधी राखून ठेवतो. आता योजनेचा शब्द बदलून नवीन व्याख्या येत असल्यामुळे गेल्या दोन वर्षांत त्या विभागांना जितका निधी दिलेला आहे तो कमी न होता संरक्षित रहावा अशा सूचना केंद्र शासनाने दिलेल्या आहेत. त्यानुसार शासन टी.एस.पी. आणि एस.ई.पी.खाली त्यांना संपूर्ण संरक्षण देण्यात येत आहे.

उपरोक्त बदलामुळे अनुसूचित जाती उपयोजना हे नाव अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी उपयोजनेचे नाव आदिवासी घटक कार्यक्रम याप्रमाणे बदललेले असेल. हे ढोबळ मानाने योजनेऐवजी स्कीम म्हणजे कार्यक्रम असे असेल.

जिल्हा वार्षिक योजना त्यात डीपीसी, डीपीडीसी यांचा समावेश असतो, तो स्कीमचा एक भाग राहणार असल्यामुळे त्यात कोणताही बदल होणार नाही. माननीय राज्यपालांच्या निदेशानुसार तिन्ही मंडलनिहाय निधी द्यावयाचा आहे. त्यात काही फरक राहणार नाही. योजनांच्या निधी आधारावर निधी विभागून देतो. आता त्याऐवजी कार्यक्रम निधीतून निधी दिला जाणार आहे. दिनांक १८ जानेवारी, २०१७ रोजी या संदर्भातील बदलास मंत्रिमंडळाची मान्यता मिळाली. आमच्या विभागाकडून विधानमंडळास ८५ पुस्तके आणि नियोजन विभागाकडून ५ पुस्तके सादर केली जातात. त्यात आवश्यक ते बदल करणे आवश्यक असल्यामुळे आम्हाला अंदाज समितीची मान्यता मिळणे अत्यावश्यक आहे. महसुली खर्च, भांडवली खर्च आणि ऋण खर्चात कोणताही बदल होणार नाही. पुस्तकात नॉन प्लॅन आणि प्लॅन म्हणून योजनेतर आणि योजना दर्शविल्या जातात. थोडक्यात हे सर्व एकत्रित दर्शविले जाणार आहे. अनिवार्य आणि कार्यक्रम खर्च कशाप्रकारे करावा ? याकरिता सर्व पुस्तकांमध्ये सोयीसाठी कंसात मराठीत (अ) आणि (क) इंग्रजीत (E) आणि (S) दर्शविले जाणार आहेत. नियोजन विभागाची ५ पुस्तके आहेत, त्यात योजनांऐवजी कार्यक्रम

म्हणून दर्शविण्यात येणार आहे. पहिले पुस्तक निबंध स्वरूपात आहे. सध्या नियोजन आयोग अस्तित्वात नाही. त्यामुळे ही ४ पुस्तके सादर करण्यास समितीने आम्हाला परवानगी द्यावी. भविष्यात ८५ + ५ पुस्तके आवश्यकतेनुसार कमी करण्याकरिता अंदाज समितीच्या परवानगीने आम्ही अभ्यास करणार आहोत. सध्या ८५ + ५ पुस्तकांच्या संदर्भात आमचा प्रस्ताव आहे. अशाप्रकारे बदल केल्यानंतर नेमका कसा फायदा होणार आहे हा मूळ प्रश्न आहे. विभागाला त्यांच्या एकूण निधीकरिता नियोजन करणे शक्य होणार आहे. आतापर्यंत २५ टक्क्यांपैकी किती निधी खर्च केला हे पाहिले जात होते. आता योजनेतर आणि योजनातर्गत खर्च ते बघू शकतात. प्रामुख्याने जुन्या मालमत्तांच्या देखभालीकरिता विशेष लक्ष देऊ शकते. जुन्या काही योजना बदलल्यामुळे त्याची लवचिकता वाढणार आहे. परिणामी कार्यक्रम निधीच्या तुलनेत योजना निधी जास्त उपलब्ध होणार आहे. त्यात त्यांना बदल करण्याची मुभा राहणार आहे. भांडवली खर्चाला जास्त महत्व देण्यात येत आहे. भविष्यात किती भांडवली गुंतवणूक केली जाणार आहे या संदर्भात केंद्र शासनाकडून जास्त भर दिला जात आहे. नगरपालिका, जिल्हा परिषदा तसेच इतर संस्थांना भांडवली खर्चासाठी अनुदान दिले जाते. सध्या ते अनुदान तांत्रिकदृष्ट्या महसूली खर्च म्हणून दर्शविले जाते. यावर्षी केंद्र शासनाने यात आवश्यक तो बदल केला आहे. भविष्यात केंद्र शासनाच्या धर्तीवर राज्यात त्या अनुषंगाने बदल करण्याचा विचार आहे. त्याबाबतची सविस्तर माहिती नंतर समितीला सादर केली जाईल. ६० ते ६५ वर्षांपासून सुरु असलेल्या पध्दतीत नियोजन पध्दतीने प्रस्तावित बदल केलेले आहेत. पहिल्या वर्षी अशाप्रकारे मोठा बदल करण्यात येत आहे. पहिल्या वर्षाचा अनुभव लक्षात घेऊन आवश्यकता असल्यास त्यात काही सुधारणा करावयच्या असल्यास त्या करण्याची शासनाची तयारी आहे.

विभागाच्या प्रस्तावाच्या अनुषंगाने अधिक माहिती घेतांना समितीने विचारणा केली की, प्रशासकीय व्यवस्था उत्तम व्हावी याकरिता विभागाकडून प्लॅन आणि नॉन प्लॅन करण्यात येत आहे. प्लॅनला स्कीम असा उल्लेख करून त्यात बदल करण्यात आला. योजना आयोगाला निधी आयोग असा उल्लेख केला. परंतु या संदर्भात पूर्वी सुरु असलेल्या पध्दतीमध्ये प्रशासकीय व्यवस्थेला नेमक्या कोणत्या अडचणी येत आहेत आणि नवीन पध्दत सोयीची का वाटत आहे ? प्रशासकीय व्यवस्थेसाठी प्लॅन आणि नॉन प्लॅन करण्यात येत आहे. परंतु यात प्रशासकीय व्यवस्थेला नेमके वेगळे काय वाटते ? त्यावर विभागीय सचिवांनी सांगितले की, पंचवार्षिक योजनेच्या स्वरूपाच्या आधारावर योजनातर्गत आणि योजनेतर असा फरक झाला. आपण एखाद्या पंचवार्षिक योजनेत नवीन कार्यक्रम किंवा नवीन योजना घेतल्यास ती पंचवार्षिक कालावधीपुरती ग्राह्य धरली जात होती. तसेच पाच वर्षांच्या काळानंतर त्याचे नॉन प्लॅनमध्ये वर्गीकरण केले जात होते. यामुळे नॉन प्लॅन एक्सेंडीचरकडे जास्त लक्ष न देता प्लॅनकडे लक्ष दिले जात होते. उदाहरण

सांगायचे झाल्यास राज्यात प्राथमिक आरोग्य केंद्र, प्राथमिक शाळा बांधण्यात आल्या. परंतु त्यांच्या दुरुस्तीचा सर्व खर्च नॉन प्लॅनमध्ये असल्यामुळे त्याकडे दुर्लक्ष होत होते. तसेच प्लॅनमध्ये नवीन इमारतीचे बांधकाम, नवीन रस्ते यांचा समावेश असतो. यामुळे प्रत्येक विभागाचा असा दृष्टीकोन असतो की, आपल्या विभागाचा प्लॅन साईज जास्तीत जास्त वाढला पाहिजे.

या अनुषंगाने विभागीय सचिवांनी उदारहणासह माहिती देताना असे सांगितले की, कृषी विभागासंबंधी प्रस्तावित सुधारणानंतर त्या खर्चाचे वर्गीकरणाचे उदाहरण पुढील प्रमाणे आहे. सन २०१६-१७ मध्ये कृषी विभागासाठी प्लॅनचा ११५० कोटी रुपये आणि नॉन प्लॅनचा ४१०९ कोटी रुपये खर्च आहे. या खर्चावर नियंत्रण ठेवण्याची जबाबदारी वित्त विभागाची आहे. आता कृषि विभागाला असे सांगण्यात येणार आहे की, आपल्याला प्लॅन आणि नॉन प्लॅनकरिता दिलेल्या ५२५९ कोटी रुपयांपैकी कोणत्या कार्यक्रमाकरिता किती खर्च करावयाचा याबाबत विभागाने ठरवावे. ही बाब प्रत्येक विभागाला ठरवावी लागणार आहे.

संबंधित खात्याला प्लॅन आणि नॉन प्लॅनकरिता ५२५९ कोटी रुपयांचा निधी खर्च करण्यासाठी दिल्यानंतर प्लॅनकरिता विद्यमान वर्गीकरण ११५० कोटी रुपये असून प्रस्तावित वर्गीकरण ३००५ कोटी रुपये असू शकते त्याचप्रमाणे नॉन प्लॅनकरिता विद्यमान वर्गीकरण ४१०९ कोटी रुपये असून प्रस्तावित वर्गीकरण २२५४ कोटी रुपये असू शकते असा आपला बेसीक अंदाज आहे. परंतु हा निधी विभागाकडे गेल्यानंतर या संदर्भातील अंमलबजावणी कशी होणार आहे ? अशी समितीने पृच्छा केली असता, विभागीय सचिवांनी सांगितले की, विभागाला कार्यक्रम राबवायचा असल्यास त्यांना नॉन प्लॅनमधील खर्च कशा पध्दतीने कमी करावा यासंबंधी विचार करावा लागणार आहे.

सदर निधी विभागाकडे पाठविल्यानंतर विभागातील अधिकाऱ्यांची मानसिकता किंवा जाणीव स्पष्ट नसल्यामुळे विभागाने योजनेत्तरसाठी ४१०९ कोटी रुपये खर्च करायचे ठरविल्यास त्यावर नियंत्रण प्राधिकारी कोण राहणार आहे ? तसेच विभागाच्या ढोबळ अंदाजानुसार ४१०९ कोटी रुपयांपैकी २२५४ कोटी रुपयांमध्ये प्रशासन सुरु राहू शकते आणि कार्यक्रमासाठी ३००५ कोटी रुपये खर्च करता येऊ शकतात. वित्त विभागाची संकल्पना सर्व विभागाला कोण सांगणार आहे ? या संदर्भात संबंधित विभागांवर वित्त आणि नियोजन विभागाचे कशाप्रकारे बंधन राहणार आहे ? तसेच वित्त व नियोजन विभागाने जबाबदारी निश्चित करणे अत्यावश्यक आहे अशी समितीने सुचना केली असता. वित्त व नियोजन विभागाने यासंदर्भात कोणतेही मार्गदर्शक तत्त्वे निश्चित केलेली नसल्यामुळे विभागाने यासंदर्भात प्रथम मार्गदर्शक तत्त्वे (Guideline) निश्चित करावी व तदनंतर समितीसमोर यावे त्यावेळी समिती निर्णय घेईल असे समितीने सूचविले असता. विभागीय सचिवांनी सांगितले की, अर्थसंकल्प तयार करण्याचा कार्यक्रम सुरु झालेला आहे. समितीने या प्रस्तावाला मान्यता दिली तर विभागाला पुढील

कार्यवाही करता येईल. आता जे बदल होणार आहे. त्यानुषंगाने software मध्ये बदल करावे लागणार आहेत. त्यामुळे प्रस्तावाला मान्यता द्यावी अशी विभागीय सचिवांनी विनंती केली. समितीने ज्या सूचना केल्या आहेत त्यानुसार यामध्ये नियंत्रण कोणाचे असेल व मार्गदर्शक तत्त्वे ठरवून ती प्रक्रीया पारदर्शकपणे पार पाडणे महत्वाचे आहे. त्यामुळे या प्रस्तावाला समितीचा विरोध नाही मात्र विभागाने मार्गदर्शक तत्त्वे तयार केले तर प्रस्तावाला मंजूरी देण्यात समितीची काही हरकत नाही अशी समितीने सूचना केली.

यासंदर्भात वित्त विभागाच्या सचिवांनी समितीला अशी विनंती केली की, विभागाचा प्रस्ताव समितीने मान्य करावा येत्या दिनांक २२ फेब्रुवारी, २०१७ पर्यंत मार्गदर्शक तत्त्वे तयार करण्यात येतील. त्यानंतर समितीकडून सूचना घेण्यात येतील व त्यामध्ये काय सुधारणा करावयाच्या आहेत त्या करण्यात येतील. त्यानंतर देखील दरवर्षी मार्गदर्शक तत्त्वामध्ये बदल होत राहणार आहे. समितीने आज या प्रस्तावाला मान्यता दिली तर त्यादृष्टीने software मध्ये जे बदल करावयाचे आहेत. त्याबाबतची कार्यवाही विभागाला सुरु करता येईल.

याबाबत केंद्र शासनाने निर्णय घेतलेला आहे.. तोच राज्य शासनाने स्विकारलेला आहे. पुढील बैठकीला विभागाने पूर्ण प्रस्ताव घेऊन यावा विभागाची कार्यवाही सुरु ठेवावी त्यास समितीचा विरोध नाही. मात्र आपण यासंदर्भात मंत्री महोदयांशी चर्चा करावी. नॉन प्लॅन मधील रुपांतर प्लॅन मध्ये झाले पाहीजे. सॉफ्टवेअरमध्ये फॉर्मेट लोड करायची प्रोसेस तुम्ही सुरु ठेवण्यात यावी. या प्रस्तावाला समितीची तत्वतः मान्यता आहे हे आम्ही सांगितले आहे. अंमलबजावणी करण्यासाठी ज्या गार्डलाईन्स करण्यात येणार आहेत ती अतिशय भक्कम कराव्यात जेणेकरून महाराष्ट्राचे भले होईल एवढेच समितीचे म्हणणे आहे. विभागीय सचिवांनी समितीचे म्हणणे मान्य केले.

दुसरा प्रस्ताव मांडताना विभागीय सचिवांनी समितीला सांगितले की, जिल्ह्यासाठी डीपीडीसीचा एसईटी टीएसपी निधी आहे. त्याचा आकडा या पुस्तकात बरोबर दिसत नाही. पुनर्विनियोजन करण्याकरिता दोन बदलाचे प्रस्ताव करण्यात येत आहेत. परिशिष्टमध्ये जिल्हापरिषदेला व नगरपरिषदेला किती निधी देण्यात येतो हे नमूद केलेले असते. अशी अनेक परिशिष्ट समाविष्ट करण्यात आली आहेत. आणखी दोन पुस्तके परिशिष्टात समाविष्ट करण्यात येत आहेत. जिल्हानिहाय व योजनानिहाय ही दोन पुस्तके एसईटी टीएसपीसाठी करण्यात येत आहेत. यामध्ये आदिवासी विकास विभाग व सामाजिक न्याय विभागाची दोन व्हाईट पुस्तके आहेत, त्याच्या मागच्या बाजूला जिल्हावाईज एकूण रकमेचा तपशील दर्शविण्यात येणार आहे. अतिरिक्त माहिती म्हणून ते देण्यात येणार आहे.

यानुषंगाने चर्चा करत असताना समितीने विभागीय सचिवांच्या असे निदर्शनास आणले की, अनुसूचित जाती जमातीचा निधी इतरत्र वापरू नये याची काळजी आपण घेत आहात. यामध्ये माझी अशी सूचना आहे

की, कर्नाटक सरकारने कायदा केलेला आहे. त्या कायद्यान्वये सामाजिक न्यायमंत्री किंवा आदिवासी विकास विभागाच्या मंत्री महोदयांच्या अध्यक्षतेखाली नियंत्रण समिती नियुक्त करण्यात आली आहे. सचिवांनी कर्नाटक मधील अॅक्ट मागवून घ्यावा. तो अॅक्ट अतिशय इफेक्टिव्ह आहे. तो कायदा इंटरनेटवर आहे. तसेच वेतनेतर अनुदान व इतर अनुदानाचे विकेंद्रीकरण करण्याचे काम विभागाकडून करण्यात येत आहे, या कामासाठी अगोदर पालकमंत्री यांच्या अध्यक्षतेखाली एक संस्था होती. काही जिल्ह्यामध्ये डीपीसीच्या निधीचा प्रश्न निर्माण होतो. रत्नागिरी जिल्ह्याचे उदाहरण घेतले तर तेथे ११० कोटी रुपयांचा प्लॅन होता. तो १३७ कोटी रुपयांपर्यंत वाढविला आहे. हा निधी जिल्ह्याच्या विकासासाठी असतो. इस्टीमेट आल्यानंतर जिल्हाधिकारी मान्यता देतात परंतु ती मान्यता तीन किंवा चार दिवसांमध्ये मिळाली नाही व ३१ मार्चच्या अगोदर तो निधी लॅप्स होऊन समर्पित झाला तर त्यासाठी कोण जिल्हाधिकारी की संबंधित अधिकारी जबाबदार असणार ? सार्वजनिक बांधकाम विभागाने रस्त्याचे इस्टीमेट केले असे समजा ते इस्टीमेट जिल्हाधिकारी यांच्याकडे मंजूरीसाठी आले. जिल्हाधिकारी यांच्या प्रचंड कार्यबाहुल्यामुळे १५ ते २० मार्च पर्यंत प्रशासकीय मान्यता मिळाली नाही तर सार्वजनिक बांधकाम विभागाचे अधिकारी सांगतात की, ही कामे पूर्ण होऊ शकत नाही. हा पैसा आम्ही समर्पित करतो. असे झाले तर या सिस्टीमला कोण जबाबदार राहणार आहे. याबाबत स्पष्टीकरण देताना नियोजन विभागाच्या विभागीय सचिवांनी सांगितले की, याबाबत गार्डलॉर्ड्स दिलेल्या आहेत. डीपीसीचे बजेट झाल्यानंतर यामध्ये दोन गोष्टी असतात, जी कामे चालू आहेत त्यासाठी काही निधी वर्ग करण्यात येतो. उर्वरित निधीमधून नवीन कामे घेण्यात येतात. नवीन काम घेण्याच्या पध्दतीमध्ये कामाची निवड केल्यानंतर इस्टीमेट तयार करण्यात येते त्या नंतर तांत्रिक मान्यता घेऊन प्रशासकीय मान्यता घेण्याची वेळ निश्चित करून देण्यात आली आहे. हे परिपत्रक पुन्हा सर्व संबंधितांना पाठवितो. वेळेवर प्रशासकीय मान्यता झाली पाहिजे याची दक्षता घेण्याच्या सूचना देण्यात येतील.

याप्रस्तवाला समितीने तत्वता मान्यता दिली. यानुषंगाने पुढील बैठकीत अंतिम निर्णय घेण्यात येईल असा समितीने निर्णय घेतला व कर्नाटक राज्याने कोणता कायदा केला त्याची माहिती विभागाला आहे काय ? अशी समितीने विचाराणा केली असता. आदिवासी विकास विभागाच्या सचिवांनी प्रतीपादन करताना असे सांगितले की, हे दोन वेगवेगळे विषय आहेत. आंध्रप्रदेशाच्या संदर्भातील माहिती आहे. कर्नाटक राज्याच्या संदर्भातील माहिती घेण्यात येईल. It is an idea of creating a law mandating resource allocation under Tribal Sub-plan. हा जो विषय आहे तो स्वतंत्र पॉलिसी लेव्हलचा आहे. प्रस्तुत विषय हा केवळ मान्यते संबंधिचा आहे. डीपीसीच्या ट्रायबल सब प्लॅनच्या संदर्भात जिल्हाधिकाऱ्यांना अधिकार दिलेले आहेत परंतु

रिअॅप्रोप्रिएशनच्या संदर्भात त्यांना मंत्रालयात यावे लागते. परंतु यासंदर्भात बदल केल्यानंतर पुनर्विनियोजनाचे अधिकार हे जिल्हा लेव्हलवर राहतील व जिल्हाधिकाऱ्यांना ते सोपे जाईल व त्यासाठीच ही एफिशिएंट सिस्टम आहे. या विषयाच्या संदर्भात मी तसेच सामाजिक न्याय विभागाचे सचिव आणि वित्त विभागाचे अप्पर मुख्य सचिव यांनी सर्वांनी एकत्र बसून यामध्ये मार्ग काढलेला असल्यामुळे समितीने मान्यता द्यावी अशी विनंती आहे. समितीने सदरहू प्रस्तावास मान्यता दिली.

समितीने यासंदर्भात निर्णय घेण्यासाठी दिनांक २२ फेब्रुवारी, २०१७ रोजी वित्त विभाग, नियोजन विभाग, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभाग या विभागाच्या विभागीय सचिवांची बैठक आयोजित केली. सदरहू बैठकीत समितीला प्राप्त झालेली माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

वित्त विभागाच्या विभागीय सचिवांनी सादरीकरण करताना खालीलप्रमाणे समितीस माहिती दिली.

- केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार सन २०१७-१८ या आर्थिक वर्षापासून योजनांगत व योजनत्तरखर्चाचे एकत्रिकरणकरण्याचा निर्णय राज्यशासनाने घेतला असून यामध्ये ज्या जुन्या योजनेत्तर योजनेचा/बाबीचा खर्च कार्यक्रम किंवा उपक्रम म्हणून केला जातो अशा योजनेचा/बाबीचा खर्च सन २०१७-१८ मध्ये "कार्यक्रम खर्च" म्हणून दर्शविला जाणार आहे.
- हा बदल / सुधारणा राबविताना आलेला अनुभव, खर्चाची व्याप्ती या आधारे जुन्या मत्तांची देखभाल व दुरुस्ती या प्रकारच्या खर्चाचा समावेश सन २०१८-१९ मध्ये कार्यक्रम खर्चामध्ये करता येईल का याबाबत केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचनेनुसार कार्यवाही करण्यात येईल.
- केंद्रशासनाच्या मार्गदर्शकसूचनेनुसार सन २०१८-१९ पासून प्रशासकीय विभागांना "अनिवार्य खर्च" व कार्यक्रम खर्च यासाठी उपलब्ध झालेला संपूर्ण निधी प्रभाविपणे खर्च होईल याबाबतच्या व्यवस्थापनाची तयारी करण्यासाठी विभागांना सन २०१७-१८ चा अर्थसंकल्प मार्गदर्शक ठरले.
- प्रशासकीय विभागांना यापुढे उपलब्ध साधनसंपत्ती विचारात घेऊन ठोक निधी देण्याचा व त्यांना त्यांच्या विभागाचा त्या वर्षाचा अर्थसंकल्प तयारकरण्याचे स्वातंत्र्य देण्याचा विचार आहे.
- यामुळे प्रत्येक विभागाला त्यांच्या महत्वपूर्ण व विकासात्मक खर्चाचे नियोजनासाठी अधिक लवचिकता/मुभा राहिला.

अ. खर्चाचा प्राथम्य क्रम :-

प्रथम प्राथम्य

१. अनिवार्य खर्च (आस्थापना विषयक खर्च) :- यामध्ये विभागासाठी एकूण उपलब्ध निधीपैकी वेतन, निवृत्त वेतन, व्याज प्रदाने, कार्यालयीन खर्च अशा खर्चासाठी निधी देणे.
२. केंद्रीय योजना : राज्य शासनामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या विविध केंद्रीय, केंद्रापुरस्कृत (६०:४०) तसेच परतफेड आधारित (Reimbursement) योजना तसेच समरूप राज्य हिश्यासाठी निधी देणे.

पुढील प्राथम्य

३. नाबार्ड सहाय्यित, बाह्य सहाय्यित व आंतरराष्ट्रीय कर्जाद्वारे राबविण्यात येणाऱ्या योजनांसाठी निधी देणे.
४. न्यायालयीन व वैधनिक बाबीसाठी निधी देणे.
५. चालू राज्य योजनासाठी निधी देणे.
६. नवीन योजनांसाठी निधी देणे.

आ. निधीचे वितरण :-

राज्याची उपलब्ध साधनसंपत्ती व त्या अनुषंगाने निधी वितरणाची मर्यादा यांचे नियोजन करून अर्थसंकल्पीत निधी एकूण वार्षिक तरतूदीच्या विविध मर्यादेमध्ये तसेच आपत्कालीन अत्यावश्यक बाबी विचारात घेऊन त्याचे बीम्स प्रणालीवर वितरण.

इ. फलनिष्पत्ती अर्थसंकल्प तयारकरणे :-

कार्यक्रम खर्चाखाली विकासात्मक कामांसाठी देण्यात आलेल्या निधीचे तसेच सदर खर्चाची भविष्यातील उद्दिष्टे ठरविण्यासाठी अशा कार्यक्रमाचे मुल्यमापन व संनियंत्रण तसेच उत्पादकता व फलनिष्पत्ती आधारीत अर्थसंकल्पीय पध्दती याबाबतची कार्यवाही नियोजन विभागामार्फत करण्यात येईल.

ई. फलनिष्पत्ती निर्देशांकाची ओळख :-

या निर्देशांकाद्वारे निधीचे समुपयोजन घेण्याकरिता विभागाच्या कामगिरीचे निर्देशांक यांचा विचार करून कामगिरीची मोजणी करण्यात येईल. सदर निर्देशांक सेवेची गुणवत्ता किंवा कार्यक्षमता लाभार्थ्यांना झालेला फायदा / समाजातील फायदे या तिन्ही पैकी कोणतीही असू शकते.

उ. त्रयस्थ संस्थेमार्फत (third Party) मुल्यमापन करणे

सदरहू माहितीच्या अनुषंगाने समितीच्या यापूर्वी झालेल्या बैठकीमध्ये वित्त विभागाने एक सादरीकरण सादर केले होते आणि ते महाराष्ट्राच्या प्रगतीच्या दृष्टीने एक चांगले मॉडेल होते. परंतु, त्याबाबत प्रत्येक विभागाच्या

स्तरावर अंमलबजावणी झाली पाहिजे. या कारणासाठी मागील बैठकीत दोन भागामध्ये निर्णय घेण्यात आले होते. सामाजिक न्याय आणि आदिवासी विभागातील निधीचा विषय होता. सदर निधी डीपीडीसीच्या स्तरावर सेपरेशन करून बुक छापलेले असून, त्यास समितीने मान्यता दिली होती. समितीने दुसऱ्यांदा हे समितीला मान्य आहे, हे महाराष्ट्राच्या विकासाच्यादृष्टीने चांगले आहे अशी तत्वतः मान्यता दिली होती. योजनांतर्गत आणि योजनेतर निधीच्या संदर्भात वित्त विभागाने सादरीकरण सादर केले होते. ५२२९ कोटी रुपयांचे सध्याचे वर्गीकरण आणि भविष्यात त्याबाबत योग्य ती अंमलबजावणी केली तर कृषी विभागाचे काय होऊ शकते याबाबत एक सादरीकरण सादर केले होते. सदर सादरीकरणामध्ये ४ हजार कोटीपर्यंत अॅडमिनिस्ट्रेशनवर खर्च येतो आणि त्याबाबत चांगल्या पध्दतीने अंमलबजावणी झाली तर योजनांवरील कार्यक्रम खर्च ३ हजारकोटीपर्यंत जाऊ शकतो आणि अॅडमिनिस्ट्रेशनवर २१५४ कोटी पर्यंत येऊ शकतो अशी माहिती दिली होती. सन्माननीय सदस्य सदरहू विषय अतिशय चांगला आणि महाराष्ट्राच्या हिताचा आहे असे म्हणाले होते. एखाद्या अधिकाऱ्याने आहे त्या प्रोसिजरनुसार कार्यवाही करण्याचे ठरविले तर वित्त विभागाने सादर केलेल्या सादरीकरणाचा काहीच उपयोग होणार नाही. म्हणून मागील वेळेस समितीने संबंधित विभागास कोणत्या गाईडलाईन्स निश्चित केल्या जाणार आणि त्याबाबत अंमलबजावणी कशी केली जाणार याबाबतची माहिती समितीला पुढील बैठकीत देण्याबाबत संबंधित अधिकाऱ्यांना सूचना केली होती. त्यानुसार संबंधित अधिकाऱ्यांनी समितीला माहिती दिली.

समितीला माहिती देताना वित्त विभागाच्या विभागीय सचिवांनी सांगितले की, यामध्ये एक शॉर्टटर्म ऑब्जेक्टिव्ह असून, एक ते दोन वर्षांमध्ये त्याचा फायदा होणार आहे. तसेच लाँग टर्म ऑब्जेक्टिव्हमध्ये महाराष्ट्र राज्याला पाच ते सहा वर्षांत फायदा होण्यास मदत होणार आहे. विभागाकडून सादरीकरण सादर केल्यानंतर ताबडतोब ते करण्यासारखे नाही, असा समितीने दृष्टीकोन ठेवण्याची गरज आहे. यासंदर्भात काही अंशी यश मिळाले तरी मोठ्या प्रमाणावर रक्कम वाचवून ती कार्यक्रमावर खर्च करू शकणार आहोत.

बदलल्या परिस्थितीमुळे होणाऱ्या सर्वसाधारण फायद्यामधील पहिल्या मुद्यात असे म्हटले आहे की, प्रत्येक विभागास उपलब्ध होणाऱ्या एकूण निधीच्या कार्यक्रमांतर्गत खर्च व अनिवार्य खर्चाचा आढावा घेणे शक्य होणार आहे. आढावा अंती अनिवार्य खर्च विषयक प्रत्येक बाबीवरील अनावश्यक खर्च कमी करणे विभागास शक्य होईल. आताच्या परिस्थितीनुसार सेपरेशन आहे. म्हणजे एकत्रिकरण व्हायचे आहे. योजना आणि योजनांतर्गत वेगवेगळे असल्यावर खर्चाचा आढावा घेणे शक्य आहे किंवा कसे ? हे शक्य कसे होणार आहे ?

विभागीय सचिवांनी माहिती देताना सांगितले की, वर्षनिहाय योजनांतर्गत/योजनेतर तरतूद यासंदर्भातील

माहिती यापूर्वी झालेल्या बैठकीत सादरीकरणाच्या माध्यमातून देण्यात आली होती. योजनांतर्गत २५ टक्के खर्च आहे. एक पॅटन आपण पाहिलेला आहे. योजनेखाली २५ टक्के खर्च आणि योजनेतर खर्च ७५ टक्के आहे. योजनेतर्गत खर्च महत्वाचा आहे आणि त्याबाबत अधिक लक्ष दिले जात आहे. योजनेतर म्हणजे ते रुटीन आहे, अशी एक सर्वसाधारण भावना निर्माण झालेली आहे. भविष्यात विभागाकडून एकत्रिकरण करण्यासंदर्भातील बदल करण्यासाठी प्रयत्न केला जाणार आहे. असा बदल केंद्र शासनाने केलेला आहे. या वर्षी तामिळनाडू, आंध्रप्रदेश, गुजरात, मध्यप्रदेश अशा प्रकारे ७ ते ८ राज्यांनी असा बदल केलेला आहे. त्यांनी अभ्यासाअंती एक कमिटी रिकमेंड केलेली आहे.

विभागाने केलेल्या सादरीकरणामध्ये सन २०१४-२०१५, २०१५-२०१६ आणि २०१६-२०१७ अशा प्रकारे वर्षनिहाय दाखविण्यात आलेले आहे. यामधील योजनांतर्गत खर्च वर्षनिहाय तपासला असता सन २०१४-२०१५ मध्ये २६ टक्के, सन २०१५-२०१६ मध्ये २५ टक्के आणि सन २०१६-२०१७ मध्ये २४ टक्के अशा प्रकारे एक टक्क्याने कमी झाल्याचे दिसून येत आहे. या तुलनेत योजनेतर खर्च सन २०१४-२०१५ मध्ये ७४ टक्के, सन २०१५-२०१६ मध्ये ७५ टक्के आणि सन २०१६-२०१७ मध्ये ७६ टक्के अशा प्रकारे वाढल्याचे दिसून येत आहे. पुढील १०० टक्के आकडे दाखविलेले असून, ते कोणते आकडे आहेत ? प्लॅनिंग डिपार्टमेंटने आयटी सेक्टरमध्ये जास्त प्रमाणात गुंतवणुक करण्याचे ठरविल्यामुळे आयटी सेक्टर महाराष्ट्रात खूप मोठ्या प्रमाणात वाढलेले आहे. It is the preliminary duty of the Planning Department. पहिल्या पृष्ठावर असे म्हटलेले आहे की, भविष्यात पंचवार्षिक योजना असणार नाहीत. अशा वेळी प्लॅनिंग डिपार्टमेंट काय करणार असा समितीने प्रश्न विचारला असता. विभागीय सचिवांनी सांगितले की, योजना या संकल्पना बंद होत आहे. योजना आयोगाचे नीती योगामध्ये रुपांतर झालेले आहे. प्लॅनिंग डिपार्टमेंटची भविष्यात कोणती भूमिका असणार आहे, यासंदर्भात सद्यःस्थितीत शासनाकडून निर्णय घ्यावयाचा आहे. सद्यःस्थितीत निर्णय झालेला नाही.

सन १९९० नंतर जागतिकीकरणाला सुरुवात झाली होती. त्यामुळे आपल्याला देखील दिशा बदलावी लागलेली होती. दिशा बदलली परंतु मुख्य सूत्रे ही प्लॅनिंग डिपार्टमेंटकडेच राहिली होती. भविष्यात पायाभूत सोयीसुविधा देण्यामध्ये गुंतवणुक करावी असे वाटल्यानंतर त्यावेळी प्लॅनिंग कोणामार्फत केले जाणार असा समितीने प्रश्न विचारला असता. विभागीय सचिवांनी स्पष्ट केले की, हा रोल प्लॅनिंग डिपार्टमेंटकडेच असणार आहे. प्लॅनिंग डिपार्टमेंट हे प्लॅन फंडच्या संदर्भात अलोकेशन करित असल्यामुळे ते एकत्र होत आहे. प्लॅनिंग कमिशन ऐवजी नीती आयोग आहे. नीती आयोगामार्फत एखादा एरिया महत्वाचा आहे किंवा कसे, एखाद्या एरियाकडे लक्ष देणे, इन्व्हॅल्युएशन हे देखील प्लॅनिंग डिपार्टमेंटमार्फत केले जाणार आहे. या व्यतिरिक्त महाराष्ट्राला प्लॅनिंग आणि स्टॅटिस्टीक्स आहे. तसेच

डिस्ट्रीक्ट प्लॅन आहे. हे जसेच्या तसे राहणार आहे. प्लॅन फंडचा भाग हा पुढील वर्षीपासून कमी झालेला आहे. त्यांची भूमिका अजून वाढणार आहे.

समितीने अधिक माहिती घेताना अशी विचारणा केली की, महाराष्ट्र राज्याचा एकूण ग्रोथ काही काही वर्षे डोळ्यासमोर ठेऊन केला जातो. सरकार धोरण ठरवित असते आणि त्यास प्लॅनिंग डिपार्टमेंट जबाबदार असते. शेतकऱ्यांना कर्जमुक्त करायचे की कर्जमाफी द्यायची असा प्रश्न आहे. माननीय मुख्यमंत्री यांच्याकडून सांगितले जात आहे की, शेतकऱ्यांना कर्जमुक्त केले पाहिजे. म्हणजे शेतकऱ्याला शेतीसाठी पायाभूत सोयी सुविधा दिल्या पाहिजेत. शेतीसाठी पाणी व इतर आवश्यक त्या मूलभूत सुविधा देण्यासाठी माननीय मुख्यमंत्री श्री. देवेंद्र फडणवीस आग्रही आहेत आणि त्यांचे धोरण खरोखरच चांगले आहे. याबाबत कोणाचेही दुमत नाही. त्यामुळे यासंदर्भात प्लॅन करावा लागणार आहे. हा प्लॅन एका वर्षापुरता मर्यादित नसणार आहे. हा प्लॅन दोन, तीन, चार किंवा पाच वर्षांचा असणार आहे. याबाबत विभागीय सचिवांनी विभागाची भूमिका स्पष्ट करताना ते असणारच आहे. अशी भूमिका प्लॅनिंग विभागाकडून घेतली जाणार आहे. यावर त्यांचा अधिक फोकस असणार आहे. याच धर्तीवर इतर विभागाने पुढील वर्षीपासून त्यांच्या बजेटवर लक्ष द्यावे लागणार आहे असे सांगितले. मात्र विभागीय सचिवांच्या उत्तरांने समितीचे समाधान झाले नाही. त्यावर विभागीय सचिवांनी अधिक स्पष्टीकरण करताना सांगितले की, नॉन प्लॅनची जबाबदारी वित्त विभागावर असते. योजनांतर्गत अलोकेशन हे प्लॅनिंग विभागाकडून होत असते. बदलल्या परिस्थितीमध्ये प्लॅनिंग विभागाकडे योजनांतर्गत अलोकेशनचा भाग हा राहणार नाही. बदलल्या परिस्थितीमध्ये योजनांतर्गत अलोकेशन हा कार्यक्रम म्हणून ओळखला जाणार आहे आणि त्याचे अलोकेशन वित्त विभागामार्फत केले जाणार आहे. परंतु, कोणत्या कार्यक्रमाला जास्त प्रमोट करायचे, कोणता कार्यक्रम महत्वाचा आहे, ही दिशा प्लॅनिंग विभागाकडून येणार आहे. अलोकेशनचा भाग प्लॅनिंग विभागाकडे न राहता वित्त विभागाकडे जाणार आहे.

यासंदर्भात समितीने पुनःश्च विभागीय सचिवांच्या निदर्शनास आणून दिले की, योजनेतर १४४७८७ म्हणजे ७४ टक्के दिसून येत आहे. योजनांतर्गत ५१२२२ अशी आकडेवारी दिसून येत आहे. त्याची अंमलबजावणी झाल्यानंतर किती फरक पडणार आहे. यापूर्वी विभागाने कृषी विभागाच्यासंदर्भात सादरीकरण सादर केले होते. हे आता एकत्र आहे. म्हणजे एकत्रित योजनेतर आणि योजनांतर्गत यामध्ये किती फरक पडणार आहे. तेवढाच रेशो राहणार आहे काय ? अशा प्रश्नाच उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी असे सांगितले की, सद्यःस्थितीत काही योजना या योजनेतर आहेत. हे आता स्कीममध्ये आणले जाणार आहे. अंदाजित १५ हजार ते १७ हजार कोटी रुपये या ठिकाणी आणले जाणार आहे. त्यामुळे लवचिकता वाढली जाणार आहे. याबाबतचा फेर विचार करता येतो. हे सर्व नॉन प्लॅनमध्ये

आहे. नवीन कामे केली जातात पण त्यावर देखरेख करण्याचे कोणतेही काम होत नाही. आपली मालमत्ता असून, ती देखरेख करून सांभाळण्याचे काम अतिशय सोपे आहे. भूसंपादनासाठी जास्त वेळ लागतो. केंद्र शासनाच्या टिप्पणीमध्ये त्यांचा रिपोर्ट वेगवेगळा आहे. Maintenance has been neglected. ६५ वर्षांच्या काळात शासनाने आपली मालमत्ता निर्माण केलेली आहे. कारण हे नॉन प्लॅनमध्ये असल्यामुळे वित्त विभागाचे ते अलॉकेशन आहे. मर्यादित रक्कम ठेवली जाते. नॉनप्लॅन म्हणजे कार्यक्रम प्लस आणेवारी खर्च विभागाचा अमुक अमुक आहे. कार्यालयीन खर्च कमी करायचा असेल तर आपण कार्यक्रम करू शकता. मनुष्यबळाचा खर्च कमी केलेला आहे. विभागाला १०० रुपयांपैकी २५ रुपये दिले जातात.

विभागाने ग्रोथ वाढविण्यासाठी निधी दिला पाहिजे आणि आपण आपली मत्ता सुरक्षित ठेवली पाहिजे. असा दुहेरी हेतू असतो आणि तो बरोबर आहे. अर्थसंकल्पीय प्रक्रिया तालुका पातळीपासून तयार होऊन येत होते. आवश्यक खर्च आणि पुढे आपल्याला काय करायचे याबाबतची माहिती येत होती. आताच्या नवीन परिस्थितीमध्ये त्यांच्यावर नियंत्रण किंवा जबाबदारी कोणाची असणार आहे ? असा समितीने प्रश्न केला असता. विभागीय सचिवांनी सदरहू माहिती सादरीकरणाच्या माध्यमातून पुढीलप्रमाणे दिली.

सन २०१७-२०१८ मध्ये ज्या जुन्या योजनेतर बाबींचा खर्च, कार्यक्रम किंवा उपक्रम स्वरूपाचा असेल तर तो खर्च कार्यक्रम खर्च म्हणून दर्शविला जाणार आहे. सन २०१७-२०१८ मध्ये जुन्या योजना एकत्रित केल्या जाणार आहेत. कार्यक्रमाच्या ठिकाणी केले जाणार आहे. सन २०१८-२०१९ मध्ये वर्ग करण्याची तयारी असून, त्यानुसार कार्यक्रम केला जाणार आहे. हे झाल्यानंतर प्रत्येक विभागाला टोटल रक्कम उपलब्ध होणार आहे. मी प्रस्तावनाच्या माध्यमातून समितीला माहिती देत आहे. अर्थसंकल्प झाल्यानंतर अनुभव पाहून त्यासाठी मार्गदर्शन किंवा शासन निर्णय दिला जाणार आहे. दिशा दोन ते तीन वर्षात ठरविली जाणार आहे. हे पहिले पाऊल असून, त्यासंदर्भातील डायरेक्शन चेंज केलेले आहे आणि त्याच्या देखील पुढे जाणार आहेत.

यानुषंगाने समितीने विचारणा केली की, प्रत्येक विभागाला त्यांच्या महत्वपूर्ण व विकासात्मक खर्चाच्या नियोजनासाठी अधिक लवचिकता किंवा मुभा राहिल. याबद्दल कोणाचे दुमत नाही. पण लवचिकता व मुभा याची व्याख्या काय आहे ? या प्रश्नाचे उत्तर देतांना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, सध्या विभागांना अंदाजे प्लॅन व नॉन प्लॅनला फक्त २५ टक्के मुभा आहे. वेतनाची रक्कम फिक्स असते. पण विभागाकडून कायम मागणी असते की, अजूनही त्यांच्या विभागाला पदांची आवश्यकता आहे. एकूण निधी देण्यात येत असतो. त्या विभागास पदे जास्त मंजूर केल्यास कार्यक्रम अंदाजपत्रक कमी होईल. वित्त विभाग असे गृहीत धरतो की, प्रत्येक विभाग चांगले काम करू

इच्छितो. त्यानुषंगाने समितीने संबंधित अधिकाऱ्यास मुभा आहे की, दाखविलेल्या सादरीकरणानुसार प्रशासनावरील खर्च योजनांवर वितरित होणार आहे व आपला विकास होणार आहे. हा आपला मुलतःविचार आहे. हा त्यांच्यापर्यंत पोहचण्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे किंवा अनिवार्यपणा तुम्ही त्या अधिकाऱ्यांवर कसा करणार आहात ? या प्रश्नाला उत्तर देताना विभागीय सचिवांनी सांगितले की, आस्थापनावरील खर्च कमी करण्यासाठी किंवा नियंत्रित ठेवण्यासाठी पुर्वीपासून शासनाचे आदेश आहेत. नवीन पदांना मंजूरी घेताना वरच्या गटाची पदे असतील तर त्याला मंत्रिमंडळाची मान्यता लागते किंवा मुख्य सचिवांच्या अध्यक्षतेखालील उच्चस्तरीय समितीची मान्यता लागते. पण याचा फायदा असा होणार आहे की, नवीन पदांची मंजूरी मागत असताना त्या विभागाला हा विचार करावा लागेल की, यावर जास्त खर्च केल्यास त्यांच्या कार्यक्रमावरील खर्च कमी होईल व उत्तरदायित्व वाढेल. याकरिता वित्तीय संमती घेण्याची आवश्यकता पडणार नाही का ? तुम्ही त्यांना संपूर्ण निधी देणार आहात. तसेच प्रत्येक विभागाला त्यांच्या महत्वपूर्ण व विकासात्मक खर्चाच्या नियोजनासाठी अधिक लवचिकता / मुभा देणार आहात. तुम्ही त्यांना लवचिकता किंवा मुभा दिल्यास ते तुम्हाला एकत्रिकरणाचे बजेट सादर करतील. हे सादर केल्यानंतर त्यांना जे काही बदल करावयाचे आहेत. त्याप्रमाणे तुम्ही त्यांना निधी दिल्यानंतर त्यांना मुभा असती पाहिजे. याकरिता तुमच्या वित्तीय संमतीची आवश्यकता का आहे ? अशी समितीने विचारणा केली असता. त्यांना मुभा देणार असलो तरी त्यांना काही निदेश किंवा मार्गदर्शक सूचना दिल्या जातील. या मार्गदर्शक सूचनांप्रमाणे त्यांच्या विभागास दिलेली रक्कम त्यांनी वाटप केली पाहिजे. आपल्या परवानगीने मी आपणास दुसरे एक उदाहरण देऊ इच्छितो. एका विभागाला शाळेची नवीन इमारत बांधायची की जुनी मोडकळीस आलेली शाळेची इमारत दुरुस्ती करावयाची अशा विषयात निर्णय घेणे त्यांना अडचणीचे जाते. कारण त्या विभागात जुन्या शाळेची दुरुस्ती करावयाची असेल तर तो योजनेत खर्च असतो. त्यामुळे ते म्हणतात की ही आमची जबाबदारी नसून ती वित्त विभागाची जबाबदारी आहे त्यामुळे आता त्यांनी नवीन इमारत बांधून द्यावी. पण एकत्रीकरणामुळे पुन्हा आता निर्णय घ्यावा लागणार आहे की, नवीन इमारत बांधून जास्त फायदा मिळणार आहे की, मोडकळीस आलेली इमारत दुरुस्त करून जास्त फायदा मिळणार आहे. जास्त फायदा कोठे मिळणार आहे हे पाहिले जाईल. हाच प्रकार प्राथमिक आरोग्य केंद्रांना लागू होणार आहे. आता नवीन पद्धत आली तर विचारात्मक बदल निश्चितपणे होईल. त्यावर समितीने आपण विचारात्मक बदल करीत आहात ही चांगली बाब आहे. याबाबत आपण शाळेचे उदाहरण दिलेले आहे. आरोग्य केंद्राच्या इमारतीची डागडुजी करायची की ते नवीन बांधायचे याचे नियोजन करण्याचे अधिकार संबंधित खात्याला आहेत. डागडुजी केल्यानंतर तो खर्च जास्त होणार असेल व नवीन बांधकामाचा खर्च कमी होणार असेल काय करता येईल. संबंधित खात्याने डागडुजी केली व तो खर्च जास्त झाला, असे

त्यांच्याकडून दरवर्षी झाले व ते तुमच्या निदर्शनास आले तर याकरिता काय उपाय आहे. तसेच विभागाला सादरीकरणातील चौथ्या मुद्द्यामध्ये प्रत्येक विभागाला त्याच्या महत्वपूर्ण व विकासात्मक खर्चाचे नियोजनासाठी अधिक लवचिकता / मुभा राहिल असे म्हटले आहे. यामध्ये पुढे असे लिहिले पाहिजे होते की, अनिवार्य खर्चाचे योग्य ते नियोजन करून कार्यक्रमावर होणारा खर्च वाढविण्यात येईल. कारण तो तुमचा उद्देशच नाही. मागील दोन बैठकीपासून तोच मुद्दा चालला आहे. You have not referred this. तुम्ही त्यांना लवचिकता दिली की, एका वर्षी गवत काढण्याकरिता खर्च करावा. पण तो खर्च वाया जातो. विभागाना लवचिकता किंवा मुभा देत असाल तर राज्य सरकार म्हणून यावर मंत्रालयाचे नियंत्रण पाहिजे. नाही तर खालच्या स्तरावर काम होणार नाही. विभागाना बंधन टाकले तर बंधनकारक होईल. त्यांना मुभा दिली आहे म्हणून तुम्ही सरकारी पैसा प्रशासनावर ते जास्त खर्च करित असाल तर ते समितीला मान्य होणार नाही. प्रशासनावरील खर्च हा कार्यक्रमावर कसा होईल, त्याकडील निधी कसा वाढेल याकरिता उपाययोजना केल्या पाहिजेत. आपले नियंत्रण असताना आपण त्यांना मुभा देऊन टाकली व पुढे त्यांनी काहीच केले नाही तर सर्व निधी लोप पावेल. पंचवार्षिक योजना आहे की नाही तो भाग निराळा आहे. आपण पंचवार्षिक योजना करित होतो त्यामुळे महाराष्ट्रात आय.टी. क्षेत्र वाढले आहे. आता मुख्यमंत्री महोदयांचे शेतकऱ्यांच्या कर्जमुक्तीबाबत मोठे ध्येय आहे. कर्जमुक्तीचे नियोजन एक वर्षात पूर्ण होणार नसून ते नियोजन ३ ते ५ वर्षाकरिता करावा लागेल. विभागाला जबाबदार धरावे लागेल. जलसंधारण, कृषी विभाग कार्यक्रमावर किती खर्च करित आहेत ? मंत्रालयातून पुढील कार्यवाहीकरिता जिल्हाधिकारी किंवा तुमच्या खात्याच्या प्रमुखाकडे एखादा शासन निर्णय पाठविला जातो. लोकप्रतिनिधी किंवा अधिकारी म्हणून जिल्हाधिकारी किंवा त्या खात्याचे प्रमुख शासन निर्णयामधील प्रत्येक शब्दाचा त्यांच्या पध्दतीने अर्थ लावतात. तुम्ही शासन निर्णयामध्ये मुभा शब्द वापरला तर ते म्हणणार आहेत की, आम्हाला सर्व मुभा दिलेली आहे. योजनेवर खर्च करू नका ही सुध्दा त्यामध्ये मुभा असू शकते, असाही एखादा अधिकारी अर्थ लावू शकतो. तसा अर्थ कोणी लावू नये. तुम्ही चांगली योजना आणत आहात ती कोठेही वाया जाऊ नये ही प्रामाणिक इच्छा समितीची आहे. म्हणून त्यावर नियंत्रण असावे अशी समितीची इच्छा आहे. यावर विभागीय सचिवांनी समितीची सूचना मान्य करून विभागाचा उद्देश उत्पादनशील खर्च व्हावा असाच आहे. या विषयामध्ये आम्ही आधिपासूनच काम सुरु केले आहे. पण समितीसमोर तसे शब्द विभागांनी वापरले नसल्याचे सचिवांनी मान्य केले. तसेच विभागीय सचिवांनी पुढे असेही सांगितले की, प्रत्येक विभागाला एक अग्रक्रम करायला देणार आहोत. अगोदर अनिवार्य खर्च म्हणजे आवश्यक असलेला खर्चास प्रथम प्राधान्यक्रम देण्यात येईल. दुसरे प्राधान्य केंद्रीय योजनेला आहे. याकरिता निश्चितपणे आपण ४० टक्के किंवा जो हिस्सा असेल तो

ठेवला पाहिजे. तसेच प्रतिपूर्ती योजनाही आहेत, अगोदर लाभार्थ्यांने खर्च करायचा आहे नंतर त्यांना तो दिला जाणार आहे. तसेच यानंतर कर्ज आधारित निधीच्या योजनांकरिता काही तरतूद केली पाहिजे, ते देखील अनिवार्य आहे. चौथा प्राधान्यक्रम न्यायालयीन व वैधानिक बाबींचा आहे. अनेक विभाग याकरिता तरतूद ठेवत नाहीत. नंतर विशेषाधिकार भंगाच्या नोटीस येतात. तेव्हा शेवटच्या क्षणी दुसरीकडून समायोजन करावे लागते. त्यामुळे विभागाने आढावा घ्यावा की, यावर्षी कोणकोणत्या न्यायालयीन खटले आहेत. कारण न्यायालयीन निर्णयानंतर ६-८ महिन्यांनंतर न्यायालयीन विशेषाधिकार भंगाच्या सूचना येतात. पण न्यायालयीन निर्णयानंतर विभाग तातडीने काळजी घेत नाही. पाचवा प्राथम्यक्रम प्रचलित चालू राज्य योजनेचा आहे. या योजनांचे मुल्यामापन काय आहे, ते करून नवीन योजनेत उतरावे. नवीन योजनेकरिता निधी ठेवतो. पण नंतर बाकीच्या ठिकाणी समस्या निर्माण होते. याकरिता या विभागांना भविष्यात मार्गदर्शन करण्याचा विचार आहे. निधी वितरणाच्या बाबतीत या वर्षी थोडी शिस्त आणली आहे. ८० टक्के निधी उपलब्ध झाल्यानंतर आदेश निर्गमित करतो. काही योजनांसाठी १०० टक्के आहे. यामध्ये जिल्हा वार्षिक योजना, भांडवल खर्च, आमदार निधी अशा काही महत्वाच्या योजनेला पूर्ण निधी उपलब्ध करून देत असतो. याबाबतची शिस्त सुध्दा नियमित करणार आहोत. यामुळे सुध्दा नियंत्रण किंवा वितरित होत आहे. नियोजन विभागाच्या सुधारित भूमिकेमध्ये फलनिष्पत्ती अर्थसंकल्प म्हणजे आऊटकम बजेट प्रत्येक विभागाकडून तयार केले जात आहे. याचे काम सुरु आहे. यासाठी कार्यक्रम खर्चाचे समवर्ती व अंतीम मुल्यामापन केले जाणार आहे. एकत्रित पाणलोट विकास कार्यक्रम आयडब्ल्यूएमपीला समवर्ती मुल्यामापन करतो. हा एक मोठा कार्यक्रम आहे. महाराष्ट्राचा नमूना इतर राज्यसुध्दा अनुसरण करित आहेत. फलनिष्पत्ती निर्देशांकाकरिता दिनांक १७ नोव्हेंबर २०१६ रोजी शासन निर्णय काढला आहे. यामध्ये सांगितले आहे की, प्रत्येक विभागाने त्यांच्या विभागातील मुल्यामापनाकरिता काही व्यवस्था करावी. उद्योग विभागाचे उदाहरण मी याबाबत सांगतो. ease of doing business. उद्योग विभागात एका परवानगीकरिता किती दिवसात लागतात हे पाहिले जाते. जनतेला याकरिता त्रास होऊ नये ही अपेक्षा आहे. किती लवकर त्यांना विद्युत कनेक्शन मिळत आहे. मालमत्ता नोंदणी किती लवकर होत आहे. तसेच सिंचन विभागाद्वारे किती क्युबीक मीटर पाण्यामध्ये किती जमिनीचे सिंचन होत आहे. याचा निकष ठेऊन त्या आधारे मुल्यामापन करावयाचे आहे. असा उद्देश साध्य करण्याकरिता कार्यप्रणाली आहे, त्यामध्ये सुधारणा केली जाणार आहे. प्रत्येक विभाग, खाजगी, कॉर्पोरेट क्षेत्रामध्ये हे केले जात आहे. याला दिशा देणे आवश्यक आहे. यासाठी कोणता निकष किंवा फलनिष्पत्ती निर्देशांक ठेवायचा याकरिता तंत्रज्ञ एजन्सी आहेत. आय.आय.टी. किंवा अन्य मॅनेजमेंट इन्स्टिट्यूटच्या सहकार्याने हे काम त्या त्या विभागाने करावे.

झिरो बेस बजेटचा काय उद्देश आहे ? आपण त्रयस्थ संस्थेच्या मदतीने मुल्यमापन आपण करणार आहात. तसेच झिरो बेस बजेटचा उद्देश गृहीत धरून प्रत्येक गोष्टीचे मुल्यमापन करण्याबाबतची सूचना तपासून त्याचा समावेश करण्यासंदर्भात समितीने सूचविले असता. विभागीय सचिवांनी त्यासंदर्भातील नोंद घेण्यात आली आहे असे सांगितले आहे. त्यानंतर पुढील माहिती सांगताना विभागीय सचिवांनी असेही सांगितले की, फलनिष्पत्ती निर्देशाकांकरिता त्रयस्थ संस्थेच्या म्हणजे थर्ड पार्टीच्या मदतीने मुल्यमापन केले जाणार आहे. यानंतर पुढील भाग सांगतो. राज्यातील विविध विकास योजनेच्या संदर्भात वैयक्तिक लाभार्थ्यांच्या बँक खात्यात थेट रोख रक्कम हस्तांतरीत करणे (डायरेक्ट बेनीफीट ट्रान्सफर) हा उद्देश आहे. आज बऱ्याच लाभार्थ्यांच्या बँक खात्यात थेट रोख रक्कम पोहचत नाही म्हणून डायरेक्ट बेनीफीट ट्रान्सफरचा उद्देश आहे. यामुळे या कामास गती येईल व लाभार्थ्यांना लवकर निधी मिळणार आहे. याकरीता शासनाने मोठा निर्णय घेतला आहे. याची अंमलबजावणी टप्प्याटप्प्याने चालू आहे. दुसरी बाब इलेक्ट्रॉनिक फंड मॅनेजमेंट सिस्टीमची आहे. म्हणजे केंद्र शासनाच्या विविध योजनांसाठी वितरीत करण्यात येणाऱ्या निधीचा विनियोग व योजनेच्या अंमलबजावणीवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी राज्यामध्ये सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणालीचा (ईएफएमएस) अवलंब करण्यात येणार आहे. यामुळे निधी वेगवेगळ्या टप्प्यावर थांबणार नाही. उदा. महात्मा गांधी नरेगा योजनेत संपूर्ण राज्यात एकाच बँक खात्यामधून संपूर्ण राज्याचा कार्यकम चालू आहे. प्रत्येक ठिकाणी युटीलायझेशन सर्टीफिकेट द्यावे असे आवश्यक नाही. आज यामध्ये किती निधी आहे ते आम्ही पटकन बघू शकतो. पंतप्रधान आवास योजनेमध्ये निधी आल्यानंतर मुंबईतून एका खात्यातून लाभार्थ्यांच्या खात्यात प्रत्यक्ष रक्कम तात्काळ जमा केली जाते. यामुळे प्रत्येक टप्प्यावर बीडीओ ऑफीस किंवा पीडीडीआरडीएकडे पैसा अडकत नाही. दुसरी महत्वाची बाब म्हणजे मुंबईमध्ये बसून आम्ही या योजनेत किती निधी वितरीत झाला आहे हे ऑनलाईन बघू शकतो. निधीच्या वितरणानंतर आम्ही दररोज हे काम करू शकतो. मागील वर्षी डिसेंबर ते मार्च महिन्यात मी ग्रामविकास विभागात कार्यरत असताना ३ महिन्यात ४००-५०० कोटी रुपये रोज सकाळी १० वाजता डेटा मॉनीटर करून निधीचे वितरण केलेले आहे. ही पध्दत आता प्रत्येक विभागाला परिचित करून देणार आहोत. मागील काळात या गोष्टी तंत्रज्ञानाअभावी साध्य होत नव्हत्या. पण आज इलेक्ट्रॉनिक्स सिस्टीम, बँकींग सिस्टीम, आधारलिनक सिस्टीम यामुळे असे अनेक उपक्रम साध्य होत आहेत. अशा प्रकारे विभागाकडून देखरेखीसाठी प्रयत्न करण्यात येत आहे.

सन २०१७-२०१८ पासून आपण वार्षिक योजना भाग-१ हे पुस्तक बंद करणार असल्याचे म्हटलेले आहे. तुमचे याकरीता काही प्रयोजन आहे का ? विधानसभा व विधानपरिषद सदस्यांना अर्थसंकल्पीय प्रकाशने पुरवितो त्यातील आणखी काही प्रकाशने किंवा पुस्तके बंद करण्याचे तुमच्या काही विचाराधीन आहे का, किंवा त्या पद्धतीमध्ये आणखी

काही विकास करावयाचा आहे का ? अशी समितीने विचारणा केली असता. विभागीय सचिवांनी सांगितले की, भाग क्रमांक १ हा निबंध स्वरूपात आहे. पूर्वी तो निती आयोगाला पाठविला जात होता. आता भाग क्रमांक १ हा कमी करण्याची विनंती करित आहोत. इतर कोणतीही अर्थसंकल्पीय प्रकाशने कमी करण्याचा आमचा सध्या उद्देश नाही. कारण नवीन येणाऱ्या वर्षात टप्प्याटप्प्याने जाऊ इच्छितो.

केंद्र सरकार व राज्य सरकार यांच्यामध्ये या विषयावर चांगला समन्वय झाला नाही असे समितीचे मत आहे. बैठक झाल्यानंतर पी.एम.ओ. कार्यालयाकडून माहिती घेतली असता असे सांगण्यात आले की, आंतरराष्ट्रीय स्तरावर एफडीआय वगैरे चालू आहे. दुसऱ्या देशामध्ये योजनांतर्गत व योजनेत्तर असे नसून महसूली आणि भांडवली खर्च असा आहे. आता आंतरराष्ट्रीय गुंतवणूक वाढवायची असेल तर इतर राष्ट्रे किंवा एफडीआयच्या धोरणाप्रमाणे त्यामध्ये बदल करावा लागेल. पण समितीला यासंदर्भातील माहिती दिली गेली नाही.

विभागाने झिरो बेसचे तत्व स्वीकारले तरच विभाग आपले म्हणणे ऐकेल अन्यथा कोणी ऐकणार नाही. आपला योजनेत्तर खर्च खूप होईल त्यामुळे कोणावरच बंधन राहणार नाही यावर विभागीय सचिवांनी सांगितले की, यावर्षी भांडवली आणि महसूल जास्तीचा दाखविण्यात येणार आहे. झिरो बेस बजेटिंगची प्रक्रिया समजून घेऊन त्यानुषंगाने योग्य ते निर्देश देण्यात येतील.

सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाच्या प्रस्तावाच्या संदर्भात समितीने अशी विचारणा केली की, त्यांच्या निधीचे वितरण लोकसंख्येवर, जिल्हास्तरावर की, भौगोलिक परीस्थितीवर करणात येणार आहे ? त्यावर विभागीय सचिवांनी प्रतिपादन केले की, आजच्या निधी वितरणाच्या पध्दतीमध्ये काही बदल होणार नाही. पुनर्विनियोजनाची तांत्रिक अडचण अर्थसंकल्पीय प्रकाशनात बदल करून सोडविण्यात येत आहे. विभागाला खर्चाची पूर्ण माहिती काढावयाची असेल तर विभागाला पूर्ण खोलात जावे लागते. या विभागासोबत बसून पूर्ण एमआय तयार करावयाचा आहे. आजच्या पध्दतीत काहीही बदल करण्यात येणार नाही. यावर अधिक माहिती घेताना समितीने विचारणा केली की, एखाद्या वर्षी एससीपीचा खर्च अखर्चित राहिला तर तो दुसऱ्या वर्षी भरून निघेल का ? तसेच कृषि खात्याची रक्कम अखर्चित राहिली असेल तर तो अनुशेष भरून निघणार आहे का ? यावर विभागीय सचिवांनी सांगितले की, एससीपीसाठी जे पैसे मिळतात ते दुसरीकडे वळविता येत नाहीत. आपण समजा १०० रुपये तरतूद केली असेल, त्यातील ९० रुपये खर्च झाले आणि शिल्लक राहिलेले १० रुपये पुढील वर्षीच्या बजेटमध्ये घेता येतील. आपल्याला यासंदर्भात कायदा करता येईल. तसेच कृषि खात्यासंदर्भात अखर्चित राहणार नाही.

झिरो बेस बजेटचे तत्त्व गृहित धरून खर्चाचे वर्गीकरण करावे जेणेकरून यावर बंधन येईल. तसेच अशा प्रकारचे बंधन घालून त्याची किंमत शुन्य धरून मोजणी करावयाची आहे. विभागाला चांगल्या पद्धतीने जे काम करता येईल ते काम करावे अशा समितीने सूचना देऊन प्रस्तावास मान्यता दिली.

गेल्या ६५ वर्षांमध्ये शासनाची मालमत्ता मोठ्या प्रमाणात तयार झाली. एखाद्या शाळेची इमारत ना दुरुस्त झाली आणि त्यासाठी खर्च करावयाचा असेल तर संबंधित विभागाला योजनाबाह्य खर्चातून खर्च करता येईल. हा निर्णय घेण्याचा अधिकार त्या विभागाला राहणार आहे. त्यांनी केलेला खर्च हा योग्य आहे की अयोग्य आहे, यासाठी आपली मान्यता घेण्याची आवश्यकता राहणार नाही. पूर्वी वसंतराव नाईक स्वावलंबन योजना होती. त्याअंतर्गत आपण शेतकऱ्यांना कृषिउपयोगी अवजारे, शेतीला पाणी देण्यासाठी इलेक्ट्रिक मोटार पंप, बैलजोडी, नांगर, वखर इत्यादी वस्तू दिल्या जात होत्या. आता आपण शेतकऱ्याला त्या वस्तू देण्याऐवजी थेट लाभाध्याच्या खात्यामध्ये पैसे जमा करणार आहात. यावर्षी हा निर्णय राज्य शासनाने घेतलेला आहे. शेतकऱ्याने अशी वस्तू घेताना ती नेमक्या कोणत्या कंपनीची खरेदी करावी, ही बाब सर्वस्वी त्याच्यावरच अवलंबून राहणार आहे. हे पैसे थेट शेतकऱ्याला मिळतील त्यामुळे मधला खर्च टाळता येईल. शेतकऱ्याला ज्या कंपनीची वस्तू चांगली वाटेल तो ती घेईल. पंतप्रधान आवास योजनेत लाभाध्याचे पैसे थेट त्यांच्या खात्यामध्ये जमा होणार आहेत. यामध्ये आपण जिल्ह्यामार्फत पैसे पाठविणार आहात की येथूनच पैसे पाठविले जातील? अशी समितीने विचारणा केली असता. विभागीय सचिवांनी त्यावर खुलासा करताना सांगितले की, स्थानिक स्तरावरील कनिष्ठ अभियंता हे अधिकारी आपली कामे पार पाडणारच आहेत फक्त निधी वितरणाची प्रणाली मंत्रालयातून पीडीडीआरडीए, बीडीओ याप्रमाणे बीडीओच हे खाते कार्यान्वित करणार आहेत. बीडीओ इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने डिजीटल स्वाक्षरी करतील, परंतु त्यांच्याकडे निधी राहणार नाही. बाकी सर्व उत्तरदायित्व त्यांचेकडेच राहणार आहे. डिसेंबर, २०१५ पासून इलेक्ट्रॉनिक सिस्टीम चालू आहे. पीडीडीआरडीएकडे कोट्यवधी रुपये पडलेले आहेत. बीडीओ यांचेकडे पैसे ठेवले जात होते, परंतु आता तो निधी एकाच बँकेत ठेवलेला आहे. विभागाने एवढाच बदल केलेला आहे.

मागील वर्षी वित्त विभागाचे ८५ पुस्तक होते आणि नियोजन विभागाचे ४ पुस्तक होते. त्यातील एकच पुस्तक कमी होईल बाकी काही बदल होणार नाही. आम्ही नेहमी योजना आणि योजनेतर निधी दाखवितो, तो आता दाखविला जाणार नाही. बाजूला कंसामध्ये कार्यक्रम का किंवा अ-अनिवार्य खर्च, म्हणजेच इंग्रजीमध्ये E or Yes येथे दाखवितो. भांडवली खर्च, महसुली खर्च, ऋण खर्च हे उपलब्ध आहेत. पुस्तक तसेच्या तसे आहे. त्यात काही बदल नाही.

अंदाज समितीच्या मागिल बैठकीमध्ये घेतलेल्या निर्णयानुसार कार्यक्रमाची अंमलबजावणी झालीच पाहिजे. सामाजिक न्याय विभाग, आदिवासी विभाग, वित्त आणि नियोजन विभागाच्या बाबतीत समितीने तत्वतः मान्यता दिलेली होती. आपण जी नियमावली तयार केलेली आहे त्याची अंमलबजावणी योग्य झाली तर समितीला अपेक्षित असलेले काम महाराष्ट्रात होऊ शकेल. झिरो बेस बजेटचे काम महाराष्ट्रात होऊ शकते. आपण तसा उल्लेख करावा. समिती देखील सूचना आणि अहवाल शासनाकडे पाठविल. विभागाने अंदाज समितीकडे मान्यतेसाठी पाठविण्यात आलेल्या प्रस्तावास समिती मान्यता देत आहे. समितीच्या बैठकीत समितीने केलेल्या सूचनांची विभागाकडून योग्यती दखल घेऊन कार्यवाही करण्यात येईल अशी समितीस अपेक्षा आहे.

*****

३३
अभिप्राय व शिफारशी

१) वित्त विभागाकडून पत्राद्वारे प्राप्त झालेली माहिती तसेच समितीसमोर साक्षीच्या वेळी अप्पर मुख्य सचिव, वित्त विभाग यांनी दिलेली माहिती विचारात घेता असे दिसून येत की, प्रशासकीय सुधारणा आयोग व डॉ.रंगराजन यांचे अध्यक्षतेखालील उच्च स्तरीय तज्ञ समिती तसेच १२ व्या वित्त आयोगाने योजनांतर्गत व योजनेत्तर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याबाबत केलेल्या शिफारशी आणि योजना आयोगाचे निती आयोगात केलेले रुपांतर परिणामी २०१६-२०१७ या आर्थिक खर्चाच्या समाप्ती बरोबरच १२ वी पंचवार्षिक योजना संपुष्टात येणे या सर्व बाबी विचारात घेऊन केंद्र शासनाने सन २०१७-२०१८ या आर्थिक वर्षापासून योजनांतर्गत व योजनेत्तर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्याचा निर्णय घेतला आहे. केंद्र शासनाने घेतलेल्या निर्णयास अनुसरून केंद्र शासनाप्रमाणे राज्यातही योजनांतर्गत व योजनेत्तर खर्चाचे एकत्रिकरण करण्यासंदर्भात निर्णय घेण्यात आला. त्यामुळे सन २०१७-२०१८ या आर्थिक वर्षापासून अर्थसंकल्पीय प्रकाशनामध्ये पुढीलप्रमाणे बदल करण्यात आला आहे.

नवीन बदललेल्या पध्दतीनुसार सन २०१६-२०१७ च्या अर्थसंकल्पीय प्रकाशनामध्ये योजनांतर्गत योजनेत्तर असे विभाजन दर्शविले जाणार नसून अर्थसंकल्पीय खर्चाचे यापुढे "अनिवार्य खर्च" व "कार्यक्रमांवरील खर्च" तसेच "महसूली" व "इतर (भांडवली व ऋण) खर्च" याप्रमाणे वर्गीकरण दर्शविले जाणार आहे.

उपरोल्लेखित अर्थसंकल्पीय प्रकाशनामध्ये होणाऱ्या बदलाच्या अनुषंगाने सध्याच्या योजनेत्तर योजनांचे कार्यक्रमावरील खर्चाकडे व योजनांतर्गतच्या योजनांचे अनिवार्य खर्चाकडे वर्गीकरण करताना नवीन संगणक सांकेतांक घेण्याची आवश्यकता नाही तसेच प्रस्तावित बदलामुळे या योजनांना नवीन प्रशासकीय मान्यतेची आवश्यकता असणार नाही तसेच त्यास अर्थसंकल्पिय नवीन बाब प्रस्ताव म्हणून समजले जाणार नसल्यामुळे अप्पर मुख सचिव (वित्त) यांनी समितीपुढे सादर केलेल्या प्रस्तावात नमुद केलेल्या बाबी तसेच साक्षीचे वेळी समितीसमोर केलेले विवेचन तसेच सदरहू अर्थसंकल्पीय प्रकाशनातील बदल सर्व मंत्रालयीन विभागांच्या निदर्शनास आणून त्यांची घेण्यात आलेली संमती ह्या सर्व बाबी जाणून घेतल्यानंतर प्रस्तुत योजनांतर्गत व योजनेत्तर खर्चाचे एकत्रिकरणास अनुसरून विविध अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या रचनेत करावयाच्या बदलास वित्त विभागाने केलेल्या विनंतीस समितीने पुढील शिफारशीद्वारे मान्यता दर्शविली असून वित्त विभागाकडून सर्व विभागांना उपलब्ध करून देण्यात आलेल्या निधीचा योग्यप्रकारे कार्यक्रमावर खर्च होण्यासाठी मंत्रालयीन विभागांना मार्गदर्शक सूचना देवून त्यावर देखरेख ठेवणेकरिता सक्षम यंत्रणा निर्माण करण्यात यावी व या प्रकरणी केलेली कार्यवाही समितीस तीन महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी अशी समितीची आग्रहाची शिफारस आहे.

२) वित्त विभागाने पाठविलेल्या सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग या विभागाकडील जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाद्वारे अर्थसंकल्पीत करण्यासाठी प्रकाशनास मान्यता मिळणेसाठीच्या प्रस्तावाद्वारे प्राप्त झालेली लेखी माहिती तसेच साक्षीच्या वेळी अप्पर मुख्य सचिव, वित्त विभाग यांनी दिलेली माहिती विचारात घेता असे दिसून येते की, सन २०१७-२०१८ पासून सद्याच्या अनुसूचित जाती उप योजना (Scheduled Caste Sub-Plan) व आदिवासी उप योजना (Tribal Sub-Plan) यांना अनुक्रमे अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम (Scheduled Caste component schemes) व आदिवासी घटक कार्यक्रम (Tribal component schemes) असे संबोधण्यात येईल. योजनेत्तर खर्चामधून ज्या जुन्या योजना (कार्यक्रम) कार्यक्रमावरील खर्चाकडे वर्ग होतील त्या कार्यक्रमांसाठी तसेच नवीन कार्यक्रमांसाठी व वाढीव आकारमानासाठी पुर्वीच्या सुत्राप्रमाणेच लोकसंख्येच्या प्रमाणात अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रम यांच्यासाठी निधी उपलब्ध होणार आहे. सध्याच्या अनुसूचित जाती घटक योजना तसेच आदिवासी उप योजना राबविणाऱ्या ज्या आस्थापना आहेत. त्यांचेसाठी उपलब्ध होणारा निधी हा कार्यक्रमावरील खर्चाकडे वर्ग करण्यात येईल. जिल्हा वार्षिक योजनेसाठी निधी उपलब्ध करून देण्याच्या विद्यमान पद्धतीत बदल होणार नाही. सध्या योजनांतर्गत नियतव्ययात विहित टक्केवारीनुसार सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाला नियतव्यय उपलब्ध करून देण्यात येतो. सर्वसाधारण योजना अनुसूचित जाती उप योजना व आदिवासी उप योजना यामधूनच विहित टक्केवारीनुसार जिल्हा वार्षिक योजनेला नियतव्यय देण्यात येतो.

सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील अनुक्रमे अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रमाच्या जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी जिल्हानिहाय व योजनानिहाय स्वतंत्रपणे दर्शविण्यासाठी तसेच जिल्ह्यांतर्गत पुनर्विनियोजन करणे सुलभ होऊन त्याचा मागोवा घेणे व कालापव्यय न होता निधीचा पर्याप्त व वेळेवर वापर होण्यासाठी स्वतंत्र अर्थसंकल्पीय प्रकाशनास शासनाने मान्यता दिली आहे. त्यानुसार सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील अनुक्रमे अनुसूचित जाती घटक कार्यक्रम व आदिवासी घटक कार्यक्रमाच्या जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी सन २०१७-२०१८ पासून जिल्हानिहाय व योजनानिहाय स्वतंत्र प्रकाशनाद्वारे दर्शविण्यात येणार आहे.

उपरोक्तप्रमाणे सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग व आदिवासी विकास विभागाकडील जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी अर्थसंकल्पीत करणेसाठी व तो जिल्हानिहाय/योजनानिहाय स्वतंत्र प्रकाशनाद्वारे दर्शविण्याच्या पद्धतीबाबत अप्पर मुख्य सचिव (वित्त) यांनी समितीपुढे सादर केलेल्या प्रस्तावात नमूद केलेल्या बाबी तसेच साक्षीचे वेळी सदर बदलाबाबत समितीसमोर केलेले सादरीकरण लक्षात घेता, तसेच नवीन पद्धतीत जिल्हा योजनेसाठी सध्या लागू असणारेच निकष यापुढेही लागू राहणेबाबत व विद्यमान

पद्धतीनुसारची कार्यपद्धती नियोजन विभागामार्फत राबविण्याबाबत प्रस्तावात नमूद केलेल्या बाबी जाणून घेतल्यानंतर प्रस्तुत जिल्हा वार्षिक योजनेचा निधी जिल्हानिहाय/योजनानिहाय स्वतंत्र प्रकाशनाद्वारे दर्शविण्यासाठीची वित्त विभागाची विनंती समिती मान्य करित आहे. तसेच कार्यक्रम खर्चाखाली उपलब्ध होणारा निधी हा विकासात्मक कामांसाठीच करणेबाबत निकषांचे पालन करण्याच्या सूचना देण्यात याव्यात तसेच जिल्ह्यातर्गत पुनर्विनियोजन करते वेळेस ते आवश्यकतेनुसार योग्य घटक वा कार्यक्रमासाठीच व्हावे यावर देखरेख ठेवण्यासाठी उच्चस्तरीय यंत्रणा निर्माण करावी व या प्रकरणी करण्यात आलेली कार्यवाही समितीस तीन महिन्यांच्या आत अवगत करावी अशी समितीची शिफारस आहे.

*****

समितीच्या बैठकीचे संक्षिप्त कार्यवृत्त

३७
पहिली बैठक
दिनांक :- १४ फेब्रुवारी, २०१७.
स्थळ :- विधान भवन, मुंबई.

उपस्थिती :

कार्यकारी समिती प्रमुख :

- १) श्री.उदय सामंत, वि.स.स.
- सदस्य
- २) श्री.गणपत गायकवाड, वि.स.स.
- ३) श्री.शरद रणपिसे, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

- १) डॉ.अनंत कळसे, प्रधान सचिव
- २) श्री.अशोक मोहिते, सह सचिव (१)
- ३) श्री. श्रीकांत शेटे, अवर सचिव
- ४) श्री.विजय कोमटवार, कक्ष अधिकारी

विभागीय अधिकारी

- १) श्री.सुनिल पोरवाल, अप्पर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग
- २) श्री.दिनेशकुमार जैन, अप्पर मुख्य सचिव, वित्त विभाग
- ३) श्री.वि.गिरीराज, प्रधान सचिव, वित्त विभाग
- ४) श्रीमती मनिषा वर्मा, सचिव, आदिवासी विकास विभाग
- ५) श्री.अजिंक्य बगाडे, अवर सचिव, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग

सन २०१७-२०१८ च्या अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या रचनेत करावयाच्या बदलासंदर्भात वित्त विभाग, नियोजन विभाग व आदिवासी विकास विभाग या विभागांच्या विभागीय सचिवांची साक्ष घेण्यात आली.
(साक्ष अपूर्ण)

३८
दुसरी बैठक
दिनांक :- २२ फेब्रुवार, २०१७.
स्थळ :- विधान भवन, मुंबई.

उपस्थिती :

कार्यकारी समिती प्रमुख :

- १) श्री.उदय सामंत, वि.स.स.
- सदस्य**
- २) श्री.चैनसुख संचेती, वि.स.स.
- ३) श्री.चरण वाघमारे, वि.स.स.
- ४) श्री.बाळासाहेब मुरकुटे, वि.स.स.
- ५) डॉ.शशिकांत खेडेकर, वि.स.स.
- ६) श्री.शरद रणपिसे, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

- १) श्री.अशोक मोहिते, सह सचिव (१)
- २) श्री.श्रीकांत शेठे, अवर सचिव
- ३) श्री.विजय कोमटवार, कक्ष अधिकारी

विभागीय अधिकारी

- १) श्री.सुनिल पोरवाल, अप्पर मुख्य सचिव, नियोजन विभाग
- २) श्री.दिनेशकुमार जैन, अप्पर मुख्य सचिव, वित्त विभाग
- ३) श्री.वि.गिरीराज, प्रधान सचिव, वित्त विभाग
- ४) श्री.सुरेंद्र बागडे, सचिव, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग
- ५) श्रीमती मनिषा वर्मा, सचिव, आदिवासी विकास विभाग

सन २०१७-२०१८ च्या अर्थसंकल्पीय प्रकाशनाच्या रचनेत करावयाच्या बदलासंदर्भात वित्त विभाग, नियोजन विभाग, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग आणि आदिवासी विभाग या विभागांच्या विभागीय सचिवांची साक्ष घेण्यात आली. (साक्ष पूर्ण).

३९
तिसरी बैठक
दिनांक :- ८ मार्च, २०१७.
स्थळ :- विधान भवन, मुंबई.

उपस्थिती :

कार्यकारी समिती प्रमुख :

- १) श्री.उदय सामंत, वि.स.स.
- सदस्य**
- २) श्री.चैनसुख संचेती, वि.स.स.
- ३) डॉ.मिलिंद माने, वि.स.स.
- ४) श्री.चरण वाघमारे, वि.स.स.
- ५) श्री.बाळासाहेब मुरकुटे, वि.स.स.
- ६) श्री.चंद्रदीप नरके, वि.स.स.
- ७) डॉ.शशिकांत खेडेकर, वि.स.स.
- ८) प्रा.विरेंद्र जगताप, वि.स.स.
- ९) श्री.शामराव ऊर्फ बाळासाहेब पाटील, वि.स.स.
- १०) श्री.संजय कदम, वि.स.स.
- ११) श्री.धैर्यशील पाटील, वि.स.स.
- १२) श्री.शरद रणपिसे, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

- १) श्री.अशोक मोहिते, सह सचिव (१)
- २) श्री.शिवदर्शन साठ्ये, उप सचिव
- ३) श्री. श्रीकांत शेते, अवर सचिव
- ४) श्री.विजय कोमटवार, अवर सचिव

समितीने प्रारूप अहवालावर चर्चा करून अहवाल संमत केला.